

Роман Щур

ТУСТАНЬ

(Державний історико-культурний заповідник)

ІСТОРІЯ * ФОЛЬКЛОР

1916759

Михайло Коханець

СКОЛІВІСЬКІ БЕСКИДИ

(Національний природний парк)

Роман Щур
ТҮСТАНЬ
(Державний історико-
культурний заповідник)
ІСТОРІЯ. ФОЛЬКЛОР

Михайло Коханець
СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ
(Національний природний
парк)

Щ 98 Щур Р. ; Коханець М.

Тустань (Державний історико-культурний заповідник).
Історія. Фольклор / Роман Щур; Сколівські Бескиди
(Національний природний парк) / Михайло Коханець. —
Львів: Новий час. 2002.— 72 с.: іл.

ISBN 966-95279-2-9

У першій частині книжки подано величну історію княжої фортеці Тустань IX—XIII ст. (нині — с. Урич Сколівського району Львівської обл.) у співставленні з народознавчими джерелами.

У другій частині висвітлено природоохоронну, наукову, освітню, естетичну та рекреаційну значимість Національного природного парку “Сколівські Бескиди”.

Розраховано на істориків, фольклористів, працівників історико-культурних заповідників, природоохоронців, студентів, учнів, шанувальників історії та природи.

На першій сторінці обкладинки — цілюща криничка-оберіг в Уричі (фото О. Курдидик).

На останній сторінці обкладинки — одна з найвищих вершин Карпат гора Парашка (фото В. Становича).

ББК 63.3(4УКР-4ЛЬВ)

ISBN 966-95279-2-9

© Щур Р., Коханець М., 2002

Роман Щур

ТҮСТАНЬ

(Державний історико-
культурний заповідник)

ІСТОРІЯ. ФОЛЬКЛОР

СХЕМА-ПЛАН

ДЕРЖАВНОГО
ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОГО
ЗАПОВІДНИКА
"ТУСТАНЬ"

УМОВНІ
ПОЗНАЧЕННЯ:

=== - дорога

→ - напрям маршруту

■ - пісковик

Кр - цілюща криничка-оберіг

Кл - княжий колодязь

Ц - княжа цистерна

Р - розвалини кам'яної стіни

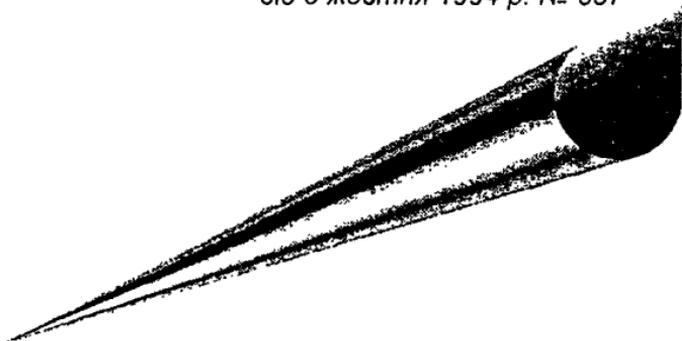
П - петрогліфи

Про державний історико-культурний заповідник “Тустань” (Львівська область)

Ураховуючи історичну, археологічну та природну цінність пам'яток IX—XIII століть — наскельного оборонного комплексу міста-фортеці Тустань біля с. Урич Сколівського району Львівської області, з метою їх схоронності та раціонального використання Кабінет Міністрів України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Прийняти пропозицію Львівської обласної Ради народних депутатів про оголошення пам'яток IX—XIII століть — наскельного оборонного комплексу міста-фортеці Тустань біля с. Урич Сколівського району Львівської області державним історико-культурним заповідником “Тустань”.

*З постанови Кабінету Міністрів України
від 5 жовтня 1994 р. № 687*

У пасмі українських Карпат виділяється неповторною красою його регіон — Бескиди. У їх хвилях заховалося невеличке гірське село Урич

Сколівського району Львівської області.

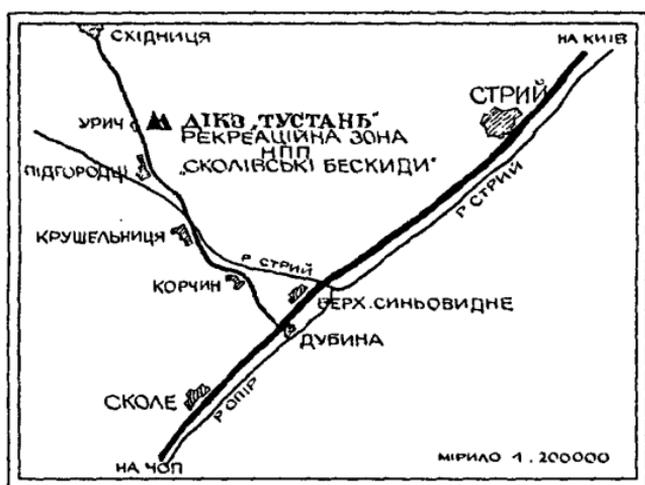
2005 року воно відзначатиме своє 500-ліття.

На околиці села стоять на чатах велетенські пісковики, що підпирають небо вже впродовж 25 мільйонів років.

У IX—XIII ст. тут гомонів княжий град Тустань.

Тепер на цих теренах розміщений

Державний історико-культурний заповідник "Тустань" і рекреаційна зона Національного природного парку "Сколівські Бескиди".

Автомобільна магістраль Київ — Чоп веде до села Дубина, а звідти в'ється змійкою через чепурні бойківські села Корчин, Крушельницю, Підгородці.

На цьому шляху Вас привітають легендарна гора Парашка, яка і в літню пору хизується білосніжною маківкою, кристалево-плинний і норовистий гірський красень — річка Стрий. За 22 км вбік від магістралі лежить с. Урич, а звідти — рукою подати до заповідної місцевості.

У селі відкрито Музей історії Тустані.

Заповідник і музей приймають відвідувачів щодня, крім понеділка і вівторка

Вступ

Урицькі скелі... Впродовж півтисячоліття за доби Русь-України і Галицько-Волинської держави у IX—XIII ст. тут гомонів княж-град Тустань. Історія княжої фортеці — духовна, політична, воєнна, матеріальна — творилася 20-ма поколіннями русичів-українців. Але цей 500-літній пласт подій тривалий час залишався невідомим. Писемні джерела княжої доби не розкривають історії Тустані, не подають її назви, не вказують хронології забудови, імен будівничих, воєвод і воїв. Галицько-Волинський літопис, що інколи політичні й історичні факти описує до дрібниць, не згадує її, хоча подібні фортеці не оминає.

Чому Тустань опинилася поза пергаментними сторінками літопису? Цю таємницю ще належить розгадати.

Відтоді, коли жив професор Львівського університету Бальтазар Гакет, якого вважають першим дослідником урицьких скель (1, с. 33), минуло більше 200 років. За цей час стрімкі схили обстежували 23 науковці. Але кам'яні брили мовчали. "Індійські пагоди", "зачарований замок", "скам'янілі велети", "розбійників дім", "оселя Довбуша" — так по-різному називали дослідники Урицькі скелі.

А в Уричі камінь, і ковані в нім
Покої, і брами, і льохи;
Чи велетнів се, чи розбійників дім,
Не знає ніхто анітрохи

(Іван Франко)

Відвідавши Урич, визначний український письменник Іван Франко занотував: “А преціж у лісистих проваллях на схід від того села у величезних камінних “бовдах” якісь давні віки, якась старинна дивна запропавша культура записала твердими і глибокими буквами свої сліди. З яких часів, з якої доби походять ті сліди, яку ціль мали ті люди, що їх з великим трудом у скалі вижолобили, — о тім наші історичні записи нічого не кажуть...” (3, с. 186).

Народжувалися здогадки. Вперше вони були опубліковані в науковій розвідці члена “Руської Трійці” Івана Вагилевича “Берди в Уричі” (1843 р.). Через три роки історики А.Бельовський, а за ним А.Петрушевич обґрунтували своє припущення про те, що на скелях функціонував княжий град Тустань. Висловлювання Корнила Устияновича з приводу того, що слух про замок в Уричі “так заглух в народі, що навіть і назви їх ми не знаємо” (4, с. 202), було спростовано.

Але коли саме жив замок?

Яким він був?

Таємниця скель була розгадана після 25-річних (1971—1996) археологічних досліджень, проведених українським Шліманом* — Михайлом Рожком (1).

В історії світової архітектури не існує фортеці, подібної до Тустані, що зведена на скелі, висота якої близько 80 м. Це — унікальна пам'ятка дерев'яної наскельної забудови. У музеї історії Тустані експонується її графічна реконструкція, здійснена М.Рожком на основі зафіксованих і вивчених 4 тисяч пазів та врубів. За роки існування (IX—XIII ст.) фортеця пережила п'ять перебудов: з одноповерхової споруди виросла в п'ятиповерхову.

З часу останньої письмової згадки про Тустань — 1565 рік — з покоління в покоління передавалася пам'ять про історію княжої фортеці. У переказах і легендах, що переходили

---

* Генріх Шліман — німецький археолог, який відкрив історичну Трою, що вважалася міфом.

від батьків до дітей, внуків і правнуків, події дещо перебільшувалися чи применшувалися, дещо перекручувалися, поволі губилися й забувалися.

У цьому виданні поряд з історичними фактами вміщено фольклорний матеріал про Тустань, в якому реальна історична інформація тісно переплетена з міфами. До фольклору додано коментар автора публікації.

Урицькі берди

“Могутні гори русинів” — так назвав Карпати угорський хроніст Шимон Кезаї. Їх окрасою є могутні скелі-пісковики, які в XIX ст. вчені-краєзнавці назвали “бердами”, “бовдами”.

З мезозою до палеогенового періоду кайнозою наша територія була морським дном велетенського моря Тетісу. За час його існування тут нагромадилися потужні товщі намулу. У кінці палеогену море відступило, піщані відклади було зім'ято в складки, які згодом зазнали біологічних, хімічних та фізичних метаморфоз. Близько 25 мільйонів років тому в неогеновий період кайнозою, коли утворилися нинішні Карпати, сформувались і камені-пісковики.

У геології їх називають “Ямненськими” від назви села Ямна, де вченими було вперше проведено наукові дослідження над геоморфологічними об'єктами такого типу. У процесі руйнування пісковики змінювали свій первородний вигляд, набуваючи дивовижних форм.

До мальовничого комплексу урицьких пісковиків входять Жолоб (Орел), Камінь, Мала Скеля, Острий Камінь.

Скелі та прилегла територія служать базою наукових досліджень та спостережень: геологічних, біологічних, історичних. У цьому місці заборонена будь-яка діяльність, яка негативно впливає на стан природного та історико-культурного об'єкта.

Державний історико-культурний заповідник “Тустань”

Враховуючи історичну та природну цінність пам'ятки наскельного оборонного комплексу IX—XIII ст., фортецю Тустань оголошено державним історико-культурним заповідником*.

Площа заповідника 464 га. Генеральний план його розвитку розробляє Державний інститут “Укрзахідпроектреставрація” (м. Львів).

Наскельну фортецю “Тустань” занесено в перелік визначних пам'яток історії та культури, які потребують першочергового відтворення**.

Головна мета заповідника — реставрація фортеці та перетворення в музей.

Стежкою історії

Історія скель бере початок з I тис. до Різдва Христового, коли за їх використання взялися племена культури фракійського гальштату, які проживали в нашому краї в епоху бронзи. Це був перший, фракійський, період освоєння скель.

Поблизу скель (с. Сопіт) археологи виявили тогочасний тілопальний могильник (14, с. 292—310), а на скелях — язичницьке святилище та поселення (с. Підгородці; 15).

Збереглися 270 наскальних рисунків (петрогліфів) первісних митців: солярні знаки, спіралі, колесо зі спицями,

---

* Постанова Кабінету Міністрів України “Про Державний історико-культурний заповідник “Тустань” № 687 від 5 жовтня 1994 р.; Розпорядження голови Львівської обласної держадміністрації “Про Державний історико-культурний заповідник “Тустань” № 1159 від 26 грудня 1995 р.

** Постанова Кабінету Міністрів України “До переліку визначних пам'яток історії та культури України” № 26401/12 від 30 грудня 1998 р.

танцюристи, рiг достатку, лось, парсуна (15, с. 18—30). Виконано петрогліфи в техніці поглибленого рельєфу, або контррельєфу. Окремі з них символізують або язичницьких богів, або природу і господарське заняття, або суспільство і людину. Їх значення ще до кінця не розгадано. Найбільш численними є солярні знаки — символи дохристиянського бога Сонця. Вони трапляються в п'яти композиціях: лунки, лунки з обвідкою, дископодібні, концентричні, бінарні з діаметром 0,45—0,75 м (15, с. 18—30).

Сонцю поклонялися не лише фракійці. Воно було найвищою божественною істотою для всіх стародавніх людей.

На кінець I тис. до Різдва Христового фракійці розчинилися в слов'янському етносі. Подекуди вони залишили по собі сліди у назвах рік, гір. Припускають, що гідронім “Стрий” увібрав морфему -стр- від назви племені бастарнів, “Карпати” походять від “карпідів” (“карпів”), а “Бескиди — від “бессів” (5, с. 12).

У I тис. по Різдву Христовому настає другий етап освоєння скель — ранньослов'янський. Можливо, що в процесі асиміляції фракійців у слов'янському етносі місцевий фракійський символ бога Сонця міг трансформуватися у слов'янського бога Сонця — Даждьбога. Ймовірно, що ранні слов'яни приносили на скелях треби язичницькому богу сонця Даждьбогу, а на полях Велесчиному, Волосаня і Велестівець, що розташовані поблизу скель, віддавали такий же пошанівок покровителю домашнього тваринництва — богу Велесу.

Протягом VI—IX ст. серед слов'ян-русичів було сформовано 14 племінних об'єднань. На території Галичини проживало плем'я дулібів.

У VI ст. з Азії на Дунай починають переселятися кочівники-авари (обри), які, за свідченням літопису, “...примучиша Дулѣвы, сущая Словѣны...” (6, с. 11). Дулібське племінне об'єднання вчинило опір завойовникам: дуліби стекли кров'ю, але їм обри не змогли утвердити своє панування в нашому краї. Літопис повідомляє: “...и помроша

вси, и не остана ни единъ Объринъ, и естъ притъча в Руси и до сего дне: погнбоша аки Обръ; иуже нѣсть племени ни наслѣдка” (6, с. 11). Дуліби згодом злилися з волинянами і під їх іменем увійшли в склад Руси-України.

На місці проживання племінного об'єднання дулібів сформувалося інше — білих хорватів. Етнонім “хорвати” лінгвісти пов'язують з топонімом “Карпати”. Дехто вважає, що перше слово — іраномовного походження і означає “західний страж”, тобто “хорвати” — це ті, котрі жили на заході й були стражами нашої землі (5, с. 14).

З утворенням держави Руси-України в IX ст. білі хорвати започатковують град Тустань. Це вже третій, княжий, період в освоєнні скель.

Князь Володимир Великий у внутрішній політиці надавав великої ваги згуртуванню величезної держави, об'єднанню племен. Але білехорватська племінна знать проводила політику відособлення. Можна вважати, що закладений нею град Тустань не стільки виконував роль племінного центру, скільки був опорним пунктом у відцентровій антидержавній політиці. З цією метою він зводився як добре укріплена фортеця. 992 року князь Володимир розпочав трирічну війну проти білих хорватів, про яку Нестор-літописець лаконічно записав: “**Иде (Володимиръ) на Хорваты...**” (6, с. 119). Військове лихоліття приборкало норовисту знать: хорвати-русичі ввійшли до складу Руси-України. З цього часу Тустань стала співучасником і співтворцем національної історії України.

Тустань була заснована в IX ст. на шляху, що вів на Захід через Ворітський перевал. Ця дорога відома з давніх часів. По ній ще в епоху бронзи мігрували в Карпати фракійці з Балкан. Цим шляхом мирно проходили угорці в 898 р., про що монах Лаврентій записав: “...**Үгри... пришедше отъ вѣстока и үстремишася чересь горы великия. [яже прозвашася горы Үгорьскна]...**” (6, с. 24). Цією дорогою в 1015 р. мчав князь Святослав, рятуючись від погоні брата-

вбивці Святополка, і загинув тут від Окаянного: “Святополкъ же оканьный злый ѹби Святослава, пославъ къ горѣ Угорьской, вѣжащѹ емѹ въ Угры...” (7, с. 94—95).

На цьому гостинці 1240 року зупинявся князь Данило Галицький. У лихі часи вторгнення орд Батия князь Данило розумів, що відсіч ординцям може бути успішною за умови створення антиординського союзу. Задля цього князь здійснює візит до угорського короля Бели IV. Для зміцнення стосунків з Угорщиною Данило пропонує одружити сина Льва на Констанції — дочці короля. Момент повернення князя з Угорщини літопис описує так: “...ѣхалъ вѣ. Данило князь. ко королеви Оугры. хотѣ имѣти с ни любовь сватѣства. и не бы любви межи н.м. и воротисѣ... и приѣха в Синеволодьско*. во манастырѣ стѣа Бца” (8, с. 787).

12 квітня 1241 р. Бела IV був розгромлений Батием. Аж тоді, коли весняна смарагдова зелень просторої долини Моги була полита кров'ю угорських ратників, король зрозумів, якою помилки припустився, коли відмовився від поріднення з Руссю-Україною. Невдовзі по тому Констанція стає руською княжною, дружиною Льва, а Бела IV — союзником князя Данила.

Цей гостинець топтала татарська орда, що прямувала в Угорщину. Безупинний рух був на цій дорозі. Племена... Гості... Князі... Дипломати... Вороги...

Святий обов'язок держави обороняти кордони. На західному пограниччі Руси-України з'являються прикордонні укріплення: Колодка, Тустань, Розгірче, Бубнище. Це — так звана Угорська оборонна лінія**. Вона досягла своєї моці вже при князі Ярославі Осмомислі. Автор “Слова о полку Ігоревім” розповідає:

---

* Нині — селище Верхне Синьовидне.

** Вітчизняні літописи називають Карпати горами Угорськими, а угорські хроністи — Руськими. Дослідник Тустані М.Рожко згадані укріплення назвав “Карпатською лінією оборони”.

**“Галички Осмомыслѣ Ярославѣ!
Высоко сѣдиши на своемъ златоконнѣмъ столѣ,
Подперъ горы Угорскыи своими
Желѣзными пѣки,
Заступивъ королеви пѣть,
Затворивъ Дунаю ворота...”**

Під “желѣзными пѣками” невідомий автор “Слова...”, напевно, розуміє укріплення Угорської оборонної лінії.

Гірські оборонні твердині на Ворітському шляху надійно захищали західне пограниччя.

В Угорській лінії оборони Тустань посідала чільне місце: поставний, високий, неприступний дитинець-лицар, дитинець-богатыр, дитинець-воїн. Він стояв на сторожі державної безпеки і готовий був, як гірський беркут, злетіти і вступити в двобій за землю українську, за державу.

Фортеця існувала і розвивалася у XII—XIII ст. при князях Ярославі Осмомислі (1153—1187), Романі Мстиславовичі (1199—1205) і Данилові Романовичу (1228—1264). Це був четвертий, галицький, період в історії освоєння скель.

Тустань відрізнялася від інших фортець найбільшою обороноздатністю. У рік першого нашестя на нашу державу татари навіть не наважилися на її штурм. Артилерія Батия (“пороки”, “праці”), що здолала Київ, укріплені міста Київщини, Поділля, Волині, що спустошила Володимир, виявилася безсилою перед трьома галицькими фортецями — Крем’янцем, Данилівом і Тустанню. А про тотальне падіння градів перед татарами літопис повідомляє: “...и взѣ и копьемъ. и изби и не щада. тако же и град Галичь. ннын град многы. и мже нѣ числа” (8, с. 786). Батий не тільки зважив на неприступний характер фортеці, але й, можливо, піддався психологічному й дипломатичному маневру важкопораненого і полоненого в Києві галицького воєводи Дмитрія, який, як вважаємо, саме під Тустанню, звертаючись до Батия, сказав: “...не мози страпати

в землѣ сен долго время ти есть. на Оугры оуже понти. аще ли ватрдаеши землѣ ти есть силна. свероутъ на тѣ. и не поустантъ тебе в землю свою..." (8, с. 786). На цю пораду "Батын же послоуша свѣтъ Дмитрова. иде к Оугры..." (8, с. 786).

Правдоподібно, що в час цього лихоліття сотні русичів-українців, втікаючи від ординців у Карпати в пошуках притулку і захисту, знайшли його за стінами могутньої фортеці. Факт вимушеної міграції через територію Тустанської округи зафіксовано в літописі: "Наутріа вѣставъ* и вида множество вѣжащи от безбожны татар..." (8, с. 787).

Галичина, як і Наддніпрянщина, були спустошені й розорені нашествям татар в 1240—1241 рр., але Галичина фактично залишалася непідкореною і непідвладною Золотій Орді. Аж у 1256 р. (через 15 років після нашествия татар!), коли прийшов грізний ультиматум хана "...да и Галичь..."** (8, с. 806), Данило змушений був поїхати в Сарай-Бату. Перед від'їздом він сказав: "...Не дамъ полоу очины своен. но вѣдоу к Батыевн самъ". Самостійницька позиція України мало не коштувала життя Данилові, бо коли князь прибув до Батия на Волгу, то хан, перше що вчинив, грізно запитав: "...Данило чѣмү еси давно не пришелъ..." (8, с. 807). Галицько-Волинський князь проявив блискучий дипломатичний хист і своє 25-денне перебування в хана використав не для того, щоб підтвердити його владу, а щоби зберегти незалежність своєї держави. Обставини змусили Данила в шатрі хана визнати сюзеренітет, що з боку князя було вчинено лише для форми, бо подальша внутрішня і зовнішня політика Данила Галицького мала антиординське спрямування. Він вів безпощадну війну з "люди Татарьскыи" (8, с. 838) — русичами-зрадниками, що підтримували татарську імперію. Про них літопис пише, що

---

* Літописець має на увазі князя Данила, який на той час зупинився в монастирі св. Богородиці, прямуючи з Угорщини в Галич.

** У перекладі: "Дай Галич!"

“...вставили во нхъ Татарове. да имъ шрють пшеницю и проса” (8, с. 792).

У 1261 р., князь Данило одержав ультиматум Бурундая: “...есте мои мирници срѣтъѣ ма. а кто не срѣтити мене. тыи ратныи мнѣ. ...уже есте мои мирници. розмечете города своѣ всѣ”* (8, с. 849). Як повідомляє літопис, Данило відмовився від зустрічі з Бурундаєм, а на вимогу зруйнувати фортеці, навпаки, розбудовує їх. Можливо, що саме в цей час князь замінив південну дерев'яну стіну Тустані на кам'яну.

У відповідь Бурундай спустошив шість городів — Данилів, Стіжок, Львів, Крем'янець, Луцьк, Володимир. Не змогли татари знищити Холм. Тустань у числі зруйнованих літопис не згадує.

Очевидно, що серед фортець, які були міцною опорою Данила Галицького на сторожі державності й незалежності, Тустань займала не останнє місце. Вона була підвалиною державотворчих засад князя Данила, який прагнув звільнити Русь-Україну від татарського поневолення і підтримав ініціативу Папи Інокентія IV щодо створення антиординського союзу та європейського хрестового походу проти татар. Княжії дії в цьому напрямку були настільки високо оцінені європейськими монархами і Папою, що в Дорогочині українському князю надають титул короля: на його голову було покладено освячену королівську корону.

У 1340 р. починається п'ятий період в історії Тустані — загарбання Польщею. На протязі 225-літнього польського панування фортеця згадується в писемних джерелах в 1340, 1370, 1390, 1395, 1539, 1547, 1565 роках.

1340 року помирає останній князь Галицько-Волинської держави Юрій II Тройденевич — син мазовецького князя

---

* У перекладі: “Якщо ви є мої спільники — зустріньте мене. А хто не зустріне мене, той ворог мені. Якщо ви є мої спільники — розмечіте ж городи свої всі”.

Тройдена і Марії — правнучки князя Данила. Рід Романовичів, що правив Галицько-Волинською державою біля 150 років, згас. Галицькі бояри запросили литовського князя Любарта, який був у родинних стосунках з Романовичами, на князівський престол. На нього ж претендував польський король Казимир III Великий (мав родинні зв'язки з Тройденовичами). Розпочався міждержавний польсько-литовський дев'ятирічний (1340—1349) військовий конфлікт стосовно володіння Галицько-Волинською державою. У кінцевому підсумку Галичина була поневолена Польщею.

Про першу агресію Казимира III щодо Галичини повідомляє польський історик Ян Длугош у 1340 р.: "...Казимир рушив до Руської землі і там опанував міста і замки Перемишль, Галич, Луцьк, Володимир, Сянок, Любачів, Теревовлю, Тустань..." (9, с. 197—198). Можливо, що на той час Тустань зазнала певної руйнації*, бо інший польський хроніст Янко з Чарнкова записав, що Казимир III "наново укріпив" декілька міст, у т.ч. Тустань (10, с. 626—627). Серед захоплених Казимиром градів вона належала до провідних: в їх переліку займала 8 місце.

Королівська дарча грамота на село Крушельницю від 4 листопада 1395 р. свідчить, що Тустань була адміністративно-територіальним центром Тустанської волості (11, с. 133).

Лев на скалі

Польський історик Ян Длугош при описі битви під Грюнвальдом 15 липня 1410 року вперше згадує бойовий прапор полку Львівської землі, що брав участь у баталії: жовтий лев, що дереться на скелю, на голубому тлі (19, с. 96).

Вірогідно, що до народження цього прапора причетний дитинець Тустань і його вої.

---

* Подекуди скелі мають червоний відтінок, що є наслідком значної пожежі.

Тустань у XV ст. ще була функціонуючою фортецею Львівської землі*. У часі воєнної загрози Польсько-Литовській державі** з боку німців-хрестоносців тустанський гарнізон не міг стояти осторонь. Тому є підстава вважати, що його воїни брали участь у цій битві, а скеля на бойовому стязі — це стилізоване зображення Тустані. Скеля символізувала “поганих”***, тобто німців-рицарів, яких Леву**** потрібно було здолати, з чим вої у спільноті з іншими полками на бранному полі під Грюнвальдом блискуче справилися.

15 липня 1410 року можна вважати днем народження прообразу українського національного синьо-жовтого прапора, бо на згаданому стязі вперше поєдналися два кольори — жовтий і синій. І з цього часу Галичина, мов квітка Ломикамінь, не дозволила себе подолати. Заквітчалася синьо-жовтими стягом, пронесла його через покоління й віки, щоб сьогодні відродити Україну.

Митниця

Повідомлення за 1390, 1565 роки документально підтверджують митну функцію фортеці.

Тустань стояла на гостинці, що йшов через Ворітський перевал. До середини XIII ст. через нього проходив т.зв. Шовковий шлях з Китаю до Португалії. На цій дорозі Тустань була не лише проміжним пунктом, а й одним з центрів торгівлі

---

* Українські землі, захоплені Польщею, за адміністративним поділом склалися з 6-ти воєводств, у т.ч. Руського. Останнє ділилося на п'ять земель: Львівську, Галицьку, Перемишльську, Сяноцьку, Холмську.

** У 1385 р. між Польщею і Литвою було укладено Кревську унію, яка передбачала об'єднання двох держав в єдину.

*** У Галицько-Волинському літописі ворогів інколи названо “поганими”. Про князя Романа літописець пише, що він кидався на “поганих”, як той лев.

**** Лев — геральдичний знак династії Романовичів, тобто князів Галицько-Волинської держави.

Галицькою сіллю, яку вивозили в Наддніпрянщину і на Захід. Галичина — соледобувний край. Галицько-Волинський літопис документував численні місця видобування солі. Ці географічні назви збереглися до сьогодні: Солотвино, Стара Сіль, Ясениця Сільна. Топонім “Калуш” походить від слова “калюжа”, що в цьому випадку рівнозначне розливу соляної ропи (16).

Галичина одержала назву від грецького слова “гальс”, що означає “сіль”*. Грецькою мовою “греки” — це “елліни”, а їхня батьківщина — Еллада. Існує припущення, що в пошуках за сіллю вони прибували в наш край, Карпати. Звертаючись до місцевих жителів, поводитися дуже чемно (гrecно). “От гречні прибульці!” — мовили в Карпатах і стали називати їх “греками”, а Елладу — Грецією. Таке ймення рознеслося по цілому світу (16).

Відрізок шляху, по якому експортували галицьку сіль на Схід і Захід, дістав назву Соляного гостинця. Про велике значення галицької солі на Наддніпрянщині свідчить літописний текст XI ст.: якщо київський князь Святополк “не пустиша русей из Галича... не высть соли во всей русской земли”.

У грамоті папи Боніфация IX від 15 травня 1390 р. Тустань відноситься як прикордонна фортеця, через яку експортували сіль, видобуту в районі Дрогобича та Жидачева (18, s. 86).

Люстрація Дрогобицької жупи за 1565 р. повідомляє: “За м. Урич... є село, назване Урич, під городищем Тустань. В ньому беруть мито від тих купців, котрі йдуть горами, минаючи Дрогобич. Оренда мита... чинить 14 злотих” (13, с. 42). Плату стягували за перевезення різноманітних товарів і за перегін худоби. Брало мито й іноземною валютою: у Тустані знайдено арабські дирхеми, які були в обігу в IX—XI ст. (17, s. 193).

У коло обов’язків тустанських воїв, входила також охорона Соляного гостинця як на схід, так і на захід, завдяки чому шлях

* Таку наукову версію висунув і обґрунтував археолог професор І.К.Свешніков.

для іноземних “соляних караванів” був безпечним. Вої свято виконували державну заповідь, дану ще князем Володимиром Мономахом: “Чтитъ гость, откуда же к вам придетъ”. Вітчизняні літописи не повідомляють про пограбування купців ні на Руській пугі, ні на Соляному гостинці. А подібною інформацією переповнені хроніки країн Західної Європи, де на торгових шляхах свавільно брали податки з купців.

Тустань з часу її захоплення поляками належала державі, тобто була королівською. Згодом вона переходить у власність польських магнатів і шляхти. Доказом цього є дарча королівська грамота від 1539 р., за якою король дарує фортецю М.Бліщинському. Останній продає її в 1541 р. (12, s. 121). Ця грамота також свідчить, що Тустань була в занедбаному стані. У приписі М.Бліщинський і його спадкоємці зобов'язувалися власним коштом і заходами цей замок обороняти, відновити, укріпити і підтримувати в належному стані (12, s. 121).

Остання письмова згадка про фортецю відноситься до 1565 р. (13, с. 42). Поступовий занепад фортеці спричинили декілька факторів:

1. Економічний — у XVI ст. країни Центральної Європи розробляють власні поклади солі, а тому відпадає потреба її вивозу з Галичини. Тустань втрачає роль митниці.

2. Політичний — у зв'язку зі стабілізацією політичних відносин між Польщею та Угорщиною і просуванням польських кордонів на схід Тустань перестає відігравати роль прикордонної оборонної фортеці.

3. Військовий — зміни у військовій техніці, а відповідно у військовій тактиці, привели до втрати оборонного значення замку.

У 1947 р. на Камені вигравійовано тризуб, а 1 листопада 1987 року піднято національний синьо-жовтий прапор.

Камінь — визначна пам'ятка боротьби за незалежність України.

Түстанський фольклор

Скам'янілі велети (21)

Жили тут дві родини Велетів. У них було одинадцять синів — Велетів-красенів: високих, гордих, поставних, сильних, дужих, витривалих. А в третьої — росли чотири доньки-красуні, також Велети. Дійти до велетства можна було аж за тисячу літ. Тому жили вони по кільканадцять тисяч років.

Одного разу чомусь небо впало на землю. І чотири юноти, що мали вже по тисячу років, пішли в чотири сторони на край світу підняти небо. Підняли його й підперли чотирма морськими каменями. Але камені були низькими, і небо повисло над самою землею. І тоді чотири юноти підперли його собою. Пройшов час, і захотілося їм поживи. Послали до родичів морську орлицю. Вона носила в дзюбі воду, а на крилах — поживу. Але з часом розлінувалася і не носила ні води, ні поживи.

Тоді на допомогу їм пішли чотири Велети-дівчата. Вони годували юнотів морською рибою. Підросли, закохалися. Поженилися. Але додому ні Велети-юноти, ні Велети-дівчата не повернулися.

Зостали сім молодих Велетів захотіли женитися. Але не було їм пари. А жила неподалік ворожка з сімома дочками: миршавими, маленькими, кривоногими і підсліпуватими. Захотіла вона видати їх заміж за красенів. Але Велети навіть не хотіли слухати про це. Розгнівалася чарівниця. Вирішила красенів омертвити. Наказала сімом дочкам назбирати чарівного каміння і до сходу сонця сім днів його молоти. І одержали кам'яну муку. Сім днів при місячній ночі ворожка ворожила над мукою.

Сім днів мішала муку до сходу сонця. Сім днів розчиняла муку на росяній водичці та яйцях ледачої орлиці. Сім днів мала пляцки на пекучому сонці. І вийшло сім пляцків. Дала орлиці дочкам по одному і наказала пригостити ними сімох злетів. Як тільки з'їли їх, то тут же скам'яніли. І стало сім скель. А лінива орлиця назбирала крихти, злетіла на скелю і скам'яніла*.

Княж-град з тису зводили (26)

В тисовім полі** тиси валили
І в княж-град тії тиси возили.
Рукомесники стіни там укладали,
Бо княжії гридниці там будували.
Тисову посіч ратаї врали,
Корені тисові плуги ламали.

Палац Велета (27)

У предвічні часи, коли попід горами селилися Велети, один з них, обравши собі садибу на бердах, наказав нечистій силі викувати з них палац, і однієї ночі ще до третіх півнів цей палац було викувано. Однак, прослухавши півнів, Велет сам скам'янів.

“Парашко! Гориш! Гориш!” (22)

На великій луці біля ріки Стрий відбувається перший бій між братами-княжичами Святополком і Святославом, де гине синів Святослава. Наближаючись у тіснину гір, Святослав направляє улюблену дочку Парашку під захист замку. Окаянний Святополк підпалив замок. Підвівся Святослав

* На скелі, яку називають “Жолоб”, є кам'яний витвір, що нагадує орла. Скелю також називають “Орел”.

** Поле “Тисовець” лежить недалеко від урицьких скель на околиці с. Підгородці.

на високу гору, заломив з болю руки і викрикнув: “Парашко! Гориш! Гориш!” І рознеслася горами-долинами луна: “Парашко! Урич! Урич!”

І назвали цю гору Парашкою, а село, де знаходився замок, Уричем.

Переказ має пряме відношення до історичних подій — вбивство Окаянним брата Святослава в 1015 р. Усне народне джерело свідчить, що вже на початку XI ст. існував замок, а біля нього село Урич.

Велес (28)

Велелесу сірий — великий, багатий,
Товарят стайню даруй нам, щедрій,
Курей чубатих, бортії з медом,
Кошари овечок, лантухи з вовнов.

На Юр-день будем, Велесе, тебе величати,
Молоком-медом тебе поливати,
Білими маслами тебе годувати
Й жовтими свічами тебе освіщати.

Лобів Григорій розповідав, що в пору його дитинства, ввечері 18 січня, він ішов з дідом та бабою до стайні, пригощав худобу пирогами й голубцями. Мабуть, ця традиція — це осколок ворожіння-просьби до язичницького бога Велеса — покровителя тваринництва. Ймовірно, на Велесчиному полі, що розкинулося недалеко від скель, було требище, яке функціонувало паралельно з требищем на Камені, де поклонялися богу сонця — Даждь-богу. Здогад про святилище вперше висловив Іван Вагилевич: “...Ще довго після прийняття християнства прихильники старих богів разом зі своїми жерцями приходили тут віддавати їм честь” (27, с. 113).

Дарич (29)

Ніхто не міг виорати тисового поля, бо тут були великі тисові корнаги. А жив у селі коваль. Юрієм його називали. Багато днів кував він леміш, а темними холодними ночами його буестив*. І вийшов буестий леміш. До тисових чепіг його прикував. А з настанням яр-пори поле виорав, засіяв. І з цього часу його називають Юревим полем.

А жили по сусідству три боярини: Ключич, вотчина якого простяглася аж до Тухлі, Хавандиш, землі якого тягнулися аж до Семегинова, і Марин, маєтності якого сягали аж солеварень. Такі вони зазіхали на Юрево, де колосився достаток. І почалася боротьба за поле. Хитрий Ключич уклав з Марином братанство, поклав розгромити Хавандиша, а опісля Юрево поле розділити. І розгромили Хавандиша. З наказу Ключича мертвого боярина, його синів і воїв не було погребено — їх розтерзали вовки і пси. З того часу гора біля Юревого поля називається Пессім. А Ключич і Марин правдивої долі на Юр-полі так і не знайшли. І почалася війна. Марин розгромлений Ключичем на своєму подвір'ї. Для його осквернення Ключич наказав возити на Маринове дворище загиблу худобу. І виник на Мариному обійсті худоб'ячий двиртар. Двірська челядь наглого Ключича зібрала врожай, і його ковач Юрій засіяв. І заволодів Ключич Юревим полем. А далі напав на замчище в Уричі, де жив управитель Дарич. І вбив його і його синів-княжичів на гостинці. І назвали це місце Княжичі.

Легенда дотична до тієї історичної епохи, коли "бояри галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю грабували", коли "була смута велика в землі Галицькій і грабіжники" (30, с. 398), тобто епохи, коли бояри чинили міжусобиці та антидержавні, антикнязівські заколоти. Легенда цікава тим, що історія Тустані, будучи безіменною, називає ім'я тустанського управителя (можливо, воєводи) — Дарича. Ймовірно, це реальна

* Буестив - гартував.

історична постать — опора князя Данила періоду крамол бундючних бояр та їх міжусобиць*. Ім'я Дарича згадано в іншій народній легенді "Князі".

"Князі" (21)

...Замок Тустань належав князівському сину Даричу, який управляв замком. А були в нього три сини-княжичі, вправні легіні, які руками душили на ловах ведмедів. А село було ще маленьким. Горстка людей. Жила в селі вдовиця з трьома дочками-красунями. Їх тато був воєм у замку, воював разом з Даричем і його синами і десь загинув. А ходили красуні до церкви, що була на Церківному полі. І загізналися вони з трьома княжичами. Невдовзі справили в палаці бучне весілля для трьох пар. Їсти, пити було занадто, столи вгиналися: ведмежого м'яса — повні горнеці, а п'яного меду — повні бочки.

Сусідом був боярин Ключич. І напав він на весільний замок перед самим ранком, коли всі ще спали. Напав. Загинули дозорці і Дарич, а три княжичі подалися в Галич. По допомогу до князя Данила. Але на гостинці були перейняті Ключичем. І загинули. І це місце зветься "Княжичі".

У замку залишилися три сестри-вдовиці. Їх Ключич вигнав. І жили вони разом з матір'ю. І народили вони трьох синів-княжичів. І жили вони в Уричі. І пішли від них родини князів — Даричі, Яроші, Богенчуки.

Та й справді, деякі родини с. Урича гордилися тим, що вони походять з князівського роду. Корнило Устиянович писав: "...а стан "князі", що ним в Уричі деякі роди величаються, ...свідчить про древність цього замку" (4, с. 201).

З приводу урицьких князів Іван Франко пише статтю-розвідку "Урицькі "князі" при кінці XVIII віку". Базуючись

* Роман Іваничук у романі "Шрами на скалі" називає трое імен — тустанського воеводи Черного, підгородецької дівчини-красуні Зореслави та співця Митуса. Дві перші особи — літературні персонажі, а Митус — історична літописна постать, яку письменник прописує в Тустані.

до документальних даних XVII—XVIII ст., автор зазначає, що державних службовців — керівників урицької гміни — називали “солтисами” або “князями”. Вони, згідно з низкою документів 1617, 1669, 1674 років, мали право володіти млином, були звільнені від панщини і сплачували тільки грошовий чини (с. 69—70). Якщо брати до уваги цей контекст, то “солтисами” або “князями” в Уричі ставали тільки вихідці з князівського роду.

Присада (32)

Територія села Підгородці, що примикає до Урича, розкинулася і зростала разом з Тустанню і становила її Підгороддя, Посад, або Присаду, де проживали посадські люди — ремісники, які забезпечували Тустань та її воїв всім необхідним.

Територія, що розкинулася на південь від Тустані, локалізувалася вниз вздовж течії Уричанки, носила і зараз носить назву Присада — Верхня і Нижня Присади. У межах Верхньої Присади ще донині зберігся ремісничий топонім “Римарівка” (тут жили ремісники-римарі, які виготовляли зброю), а у межах Нижньої Присади — “Столярівка” (тут ремісників-столярів) і “Стельмахівка” (тут жили стельмахи, які виготовляли колеса, фіри, сани). Крім того, збереглися топоніми “Кушнірівка” (або “Чинбарня”), “Ковалівка”, “Боднарівка”, “Гончарі”, “Гвоздяря”, де проживали і виготовляли ремісничі вироби кушнірі, ковалі, боднарі, гончарі, гвоздарі.

У центрі села, на природній підвищеній терасі, значиться топонім “Двір”, що оточений штучними валом і ровом. Тут був якийсь “дворецький”, “посадник”. Мабуть, це був управитель посаду, який керував від імені Тустанського воєводи.

Археологічні дослідження стверджують, що на території Тустані виробнича інфраструктура була відсутня (крім виявлених невеликої за площею кузні та ймовірної ювелірної майстерні). Вся виробнича інфраструктура зосереджувалася в Тустанському

Підгородді (нині — територія с. Підгородді). Це засвідчують також топоніми і народні перекази (33).

Гостинець. “Соляний гостинець”. “Княжий гостинець”. “Княжа дорога”

...Від урицького замку верхами йшов гостинець аж до Ямельниці, а звідти Вітчиною — аж до головного гостинця, де нині село Межиброди. Князі їздили з Києва, Львова і Галича цією дорогою до замку. І назвали її Княжою, або Княжим Гостинцем. На ньому ще збереглися викладені з каменю містки. Місцями дорога акуратно вимощена камінням (32).

...Гостинцем рухалися купці зі сіллю. Називали їх “джуманами”, “джильнями”. На гостинці є ліс “Жджильне” Тут купці мали перепочинок (34).

...Попри замок ішов гостинець. Біля нього є поле, яке називають “Товар”. Гостинцем купці везли сіль. Тут вони обмінювали її на товарят (худобу — коней, волів) і далі везли сіль аж на Велику Україну і за гори Карпати (28).

...Жили давно в Уричі дуже великі люди. Їх називали Велетами. А було їх чотири. Мішали вони пісок на молоці і курячих яйцях і збудували величезний замок-палац. Палац позолотили, і блистів він, як сонце. А попри палац йшов гостинець. По ньому денно і нічно їхали гості. Велети їх тут зустрічали і зупиняли. Тому скам'янілий палац з піску назвали Тустань. Коли сонце, перш ніж піти спочити, було на віддалі однієї жердки над Кичерою, то Велети гостей не пускали, і мусили вони тут заночувати. І за це Велетам залишали всякий крам і гроші. А чотирьом Велетам позаздрили такі ж Велети, які займалися розбоєм і грабунками. Напали вони на чотирьох Велетів і забили їх в землю. Залишилися стирчати від Велетів тільки по одному великому пальцю. Пальці скам'яніли. І утворилася скеля “Три пальці”*. Розбійники зайшли

---

* Гостру скелю інакше називають (але рідко) “Три пальці”.

підземелля палацу, там заблудили і пропали. Неписані крами золоті скарби й далі там зберігаються (28).

Скарб (21)

У підземеллі Каменя за дванадцятьма важкими дверима, великі двері мають по дванадцять замків, є величезний золотий скарб. З цього скарбу ковалі можуть кувати молодцям шлюбні обручки, доки існуватиме світ. Але добратися до скарбів можна лише о 12 годині Великодньої ночі. Тоді двері самі відкриваються, а замки самі розмикаються. Але вийти з підземелля з підземним скарбом дуже важко, бо при виході двері закриваються.

Вперше термін “Гостинець” вжив у писемних джерелах Іван Вагилевич (27). Про митну роль Тустані говорять не тільки археологічні та писемні джерела. Про це розповідають етнографічні матеріали, зокрема, натяк на митну роль Тустані в міфологічній легенді про трьох Велетів.

Князь Данило заховав сей скарб (37)

А князь Данило був дуже багатим. З роп'яних калюж розплав розсіл, його виварював і мав багато солі, сіллю торгував по всіх кінцях світу, і в його столицях — Холмі, Галичі і Львові були величезні скарби, що їх зберігав у бочках. Коли татарва дійшла до Галича, то князь спорядив 12 фір і поклав на кожну з них по 6 великих бочок із золотими і срібними скарбами. І заховав їх у підземелля Урицького замку.

Криничка (28)

Там, де поле “Церківне”, біля якого пропливає потічок “Церківний”*, давно була церковця Пречистої, при вході до якої було джерельце — невеличка криничка. Одного разу тут з'явилася Пречиста, занурила правицю в криничку, мовила:

* Іван Вагилевич записав трохи іншу назву потічка — “Церковний”.

“Вийшла ти з землі і оберігатимеш землю цю і нарід землі цієї”. Ця криничка — оберіг замку і його оборонців. Коли одного разу напали татари і пили водичку з кринички, то вола їх здувала і татари гинули, як худоба при здутті, і замку взяти не могли. А коли пили водичку замкові вої, то криничка робила їх непоборними і невразливими. А ще був звичай в замку, що князь вішав воям за бойову зухвалість хрестики на золотій підвісці — золоті або срібні. Перед боєм вої йшли до кринички, занурювали в ній хрестики і промовляли: “Криничко! Криничко! Веди мене щасливо до бою і приведи мене живим і здоровим додому”*.

Всі вої так чинили. А тому вони були непоборні і невразливі, як непоборний і невразливий замок.

На території Державного історико-культурного заповідника “Тустань” археологи виявили посудини для плавлення дорогоцінних металів, тигельок (1, с. 33), хрестики-енколпіони. Хрестики виконували роль оберігів. Не виключено, що тустанські вої одержували такий оберіг саме тут.

Підземелля і підземний хід (21)

А було тут три замки. І з кожного йшов підземний хід до інших двох замків. Ці ходи є позолоченими, в них незліченні скарби, а входи зачаровані. Біля входів знаходяться невидимі чарівниці, які вміють людей зачаровувати, але не вміють розчаровувати. А коли наблизитися до входів, то чарівниця напускає на людину блуд. І людина буде постійно блудити до того часу, поки знесилена притулиться на відпочинок до каменя і скам’яніє. І так ніхто ще в ті підземні ходи не зайшов.

---

* Про цю криничку Іван Франко писав: “Останній раз я побував з дружиною в Уричі, коли заслаб на очі. Мешкали ми у скромній плебанії урицького священика, щоранку ходили до джерела під скалою, в якому я промивав очі; вода насправді в ньому цілюща — помагала”. Спрадавна в Уричі існує традиція на Зелені Свята освячувати криничку. У 2001 р. тут зведено капличку під патронатом священика храму Св. Миколая Степана Боднара.

Іван Вагилевич тричі оповідає про місця, які ведуть підземелля: печеру, стежку і студню, яка, "очевидно, головним входом в підземелля" (27, с. 109)

Якщо підземні ходи існують, то вони ще не виявлені.

Татари здолали Тустань?

...Татари на чолі зі страшним напівдемоном Шолудивим Буняком* — з пархами на голові, повіками аж до землі, які за його велінням піднімала золотими вилами, і з відкритим ротом — зайняли Галицько-Волинську державу. Здобули місто Бич**. Після цього Шолудивий Буняк осів передсьому палаці в Уричі, де звів огорожу з каменю, а в ній — браму і від південного берда високим насипом відгородив її, з'єднавши другим насипом північне бердо, де обозом сіло військо. Тут він згромадив свою здобич, що складалася з лощених і шовкових тканин та скринь із золотом і сріблом, і закрив тисячі полонених (27, с. 110—111).

...Напала турецько-татарська орда на село. Пограбували бранці село. Забрали людей у неволю, самі ж стали табором на горі, яка нині називається "Турків". А ніччю люди постинали, перекрили дорогу і напали на ворожий табір, і постинали їм голови, а бранців визволили. Згодом цю гору народ назвав "Стинавкою" (22).

...Коли татари підходили до княжого замку, то всі люди кинулися за його мурами. Решта пішла в ліси. Татари довго намагалися, як взяти замок. Їх тисячі кинулися на замок. Земля вкрилася кров'ю, як наче розсипав би ягоди червоної калини. Впав мур. І ось татарва кинулася до студні, в якій була чиста-пречиста вода. А другі кинулися до кринички. І студня і криничка помстилися татарам. А татарва, що була змучена поєм, зі смаком цїдила водичку. І холодна вода зробила своє:

* Шолудивий Буняк — це ніхто інший як хан монгольської орди Батий.

** Місто Бич — нині місто Дрогобич.

в татарви заперло дух, і вони повмирили, як худоба при здутті. І далі вони не штурмували замок. Та частина населення, яка врятувалася в лісах, після того лиха не повернулася назад. Вони осіли там і заснували новий замок Тустановичі (22).

Легенди підтверджують міркування Івана Вагилевича про те, що "... урицькі берди... були надійним захистом люду під час походів татар" (27, с. 113). В народній пам'яті відсутня інформація про захоплення Тустані татарами (крім міфу про Шолудивого Буняка). Це повністю збігається з науковим дослідженням, яке доводить, що Тустань татари не здобули.

Данило розгромив татар (37)

А коли вістуні дали знати князю Данилу, що татарва взяла в залого фортецю в Уричі, то з великою силою прибув він до скель. І погнав татарву аж до Тустановичів. І тут відбулася пекельна битва. І татари були винищені до останньої ноги. А з поганої татарської крові та поганих ординських тіл утворилася ропа. Її черпають і до сьогодні.

Став Шолудивого Буняка. Русалчин став

...Коли Шолудивий Буняк осів у бердському палаці, то від південного берда високим насипом відгородив став, з'єднавши другим насипом північне бердо. Цей став так і назвали ставом Шолудивого Буняка (27, с. 105, 111).

...Дуже вродливий юнот, йдучи напередодні свята Івана Купала пізно-пізно із сінокосів повз річку Стави додому, побачив прегарної вроди роздягнену дівчину. Вона купалася. Була білою-білою, мов берізка, прикривало її довге волосся, що спадало з голови і плечей аж до землі.

Юнот від побаченого затремтів, остовпів, але підійшов до прегарної дівчини, обняв і поцілував.

— Я русалка, — сказала дівчина.

— А я русалій, — сказав юнот.

Роздягнувся. І купалися, і кохалися при місячній ночі. Першою вранішньою зорею русалка зникла, сказавши юноту, буде через рік. Вони обидва сумували, бо покохали тієї

В русалчиному селі розповіла русалка про зустріч з Шолудивим русалієм, а юнот розповів у селі про прегарну дівчину.

Через рік, у ніч на Івана Купала, з правого боку річки з'явилося багато русалок, а з лівого — багато юнотів з Урича. А старі русалки роздягнулися і пірнули у воду. Річка була малою й іншим місця для купання. Тому юноти серед ночі носили каміння, глину і загатили річку. Вийшов став. І купалися русалки і юноти до останньої зорі.

Перший юнот, пірнувши на глибоке дно ставу, захлинувся. Другий, втративши прегарного юнота, захлинулася і русалка. Вони вийшли на берег. Вони скам'яніли. Але один раз в рік, останнім першої зорі в ніч на Івана Купала, вони оживають, танцюють і купаються до останньої зорі. А потім покидають став і обнімаються і кам'яніють.

Цей камінь народ назвав "русалчиним". З часу цієї трагедії русалки з русалчиного села та урицькі юноти купатися на ставі не ходять (22).

Діючи за легендами, в 1994 р. на широкій площі, що на південь від Каменя, М.Рожком проведено археологічні дослідження, які підтвердили існування в XIII ст. штворної водної перепони. Зрозуміло, що вона не була створена ні Шолудивим Буняком, ні русалками.

Кінець палацу і Шолудивому Буняку

...Одного разу горою Старий Горб* йшли музики. Побачив сторож з палацу, дав знати Бунякові, і той наказав їх закликати. Шолудивий Буняк шаленів з веселості, розпочалася пиятика й танці. Однак музиканти розглядалися, де могли би бути скарби

* Гора Старий Горб злокалізована біля Каменя.

та порох, і вирішили забрати, що зможуть, зі собою, а палац з мешканцями зірвати в повітря. Тому, коли їх частували, вони напої виливали за пазуху. Так трапилося, що коли Шолудивий Буняк, його свита і челядь настільки напились, що попадали без притомності, тверезі музиканти забрали скарбів стільки, скільки могли винести, і, залишивши запалені свічі у бочках з порохом, пішли своєю дорогою. Відійшли доволі далеко, аж почули гук, від якого земля затряслася. Так палац був зірваний в повітря, а під звалищами кімнат, переходів та галерей були похоронені мешканці. Лише Шолудивий Буняк врятувався і на золотій колісниці від'їхав у напрямку Угорщини. Однак на границі колісниця розбилася об бук і за талася під землю.

Дехто казав, що сам Шолудивий Буняк заповся під землю разом із колісницею. Однак і музиканти не уникли покарання: їх наздогнала погоня і на ганьбу повідтинала їм вуха. Нащадками тих музикантів є Чулевичі в Крушельниці, яких в пам'ять цього називають Безушками.

...Відтоді у звалищах бердського палацу ніхто не живе, окрім... кривого чорта, який недавно проходжувався тут із запаленою люлькою (27, с. 111—112).

Легенда, що записана Іваном Вагилевичем в 1843 р., тільки констатує руйнацію дитинця, не розкриваючи причин його поступового занепаду.

Тустанські опришки

Ой, на Піжі зелененькій доспівають врїшки.
Збираймося ватагою та й підем в опришки.
Збираймося та й на Камінь, щоб не бідувати.
Виберем си ватагонька, будем панувати.
Карпа втік у густі гори, ген аж за Парашку
І за той час він си зладив опришківську брашку.
Повернувся він в село, як пана не стало,
А йому ж у той час двадцять закувало (35).

Заставили пани селян вирубати і розчистити пологі верхи Ділах *. Верх виорано і засіяно вівсом. Кріпаки заволочують горчачами тернини. Гайдук підганяє кріпаків. Та ось з Каменя опришки, мандруючи в Турку. Ладні, стрункі хлопці, одягні широкими чересами, з бартками в руках.

— О, хосен будете мати великий, — мовив один з них.

— Хосен, лише не для нас.

— А що просите хлопці?

— Істи забагато, а води замало. Хоч би води! Пан наказав спускатися до річки Стинавки, бо наказано очистити цей верх.

Опришки привели до Довбуша пана та паничів, що жили на березі біля мисливського вогнища і смажили рибу. І наказав їм Довбуш видовбати криницю в кам'янистому скелі. Викопали пани. Хлопи вгамували спрагу. А далі наказав Довбуш хлопам відпочивати, а панам волочити. Вони виконали наказ Довбуша сумлінно, але схудли до невпізнання. Накінець Довбуш панам і гайдукові дав по 50 буків. А хлопи приєднались до опришків. І назвав народ криницю, що була тут видовбана наказом Довбуша, "Довбушевою" (36).

Щороку весною Довбуш набирив легінів до свого загону. Наперед перед кожним ставилась умова: треба було зробити з них зробити шість спроб. І кожний робив ці спроби: витягнути руками найгрубшу смереку з землі, обстругати без ножа смереку від кори, покласти смереку на вершини Каменя, добратися по слизькій смереці від Каменя до Орла, витягнути в скелях скарб і роздати його поміж людьми, такий же скарб відібрати у панів і заховати його в скелі. Якщо легінь не виконав ті спроби, то Довбуш брав його у свій загін (21).

І вірш, і перекази говорять про те, що опришки, можливо, жили якесь пристановище на Камені. У зв'язку з цим, можна порівняти з версією Івана Вагилевича, який писав, що на

* Ділах — сінокіс, що розміщений на схід від Каменя.

Камені опришки “збиралися перед своїми походами, а після них складали відібрані гроші” (27, с. 113).

Таємниці підземелля Тустані (38)

Дуже-дуже давно за тустанськими укріпленнями місцеві жителі знаходили надійний захист від татар і почувалися тут у цілковитій безпеці...

Королівський наїзник шляхтич Кміт пограбував і спалив замок. З того часу Тустань вже не могла піднятися, а в Тустанському підгородді* завмерли ремесла і жвава торгівля. Польський зайда перетворив місцевих хліборобів на кріпаків, відібрав у них рівнинну ораницю і змусив на крутосхлах-косовицях орати враниці. Для свавільного шляхтича не існувало жодних законів.

У підземеллях Тустані Кміт оселив тридцятьох розбійників, які грабежем, розбоєм і насильством заповнили катакомби казковими багатствами. Крам відбирали у купців з чужих країв, валки яких рухалися княжим гостинцем Ділів. На стінах підземелля висіла дамаська зброя і перські килими, вичинені шкіри ведмедів і рисей, роги оленів та ікла кабанів-сікачів. Від підземної опочивальні Кміта вели підземні ходи до золотої палати, зброярні та кам'яної хижі розбійників. Награбоване проциндрювалося Кмітом і розбійниками на безперервних пиятиках, що чередувалися з такими ж безперервними грабунками іноземних караванів. Підземельна розпуста, п'яні гульбища, грабіж і насильство стали пострахом для цілої околиці. Всі, хто знали про кубло розбійників, обминали руїни десятими дорогами, боячись не тільки близько до них підходити, але й згадувати проти ночі.

Незчисленні скарби охоронялися нечистими силами, що підпорядковувалися найстаршому з них — Глюзу, який був нечестивим братом самого Кміта. Серед нечистих водилися упирі й утопленики, повітерниці й блудники, болотні й лісові чорти.

* Тустанське підгороддя — нині с. Підгородці.

постійно відбувались ігрища та весілля упириць
коплениками, повітерниць — з блудниками, болотних чортів —
вовими, що наганяло жах на всю околицю.

Розбійники не тільки займалися грабунками, але й викрадали
красивих дівчат. Після гвалтування жертву прив'язували
до гіллі, опісля перерізали шию шаблею. Тіло кидали
в гадючий колодязь*, а голова до пори до часу теліпалася на
Невільниці, що не корилися примхам Кміта і розбійників,
одно зникали. Глюз кидав їх в гадючий колодязь.

Нічні гульбища не обходилися без музики. Особливо любив
мелодійні звуки, коли шуміло в голові від хмільного меду.
Зависали в околиці троїсті музики з Корчина і їх скрипаль
Грій. Вони відмовилися від наказу Глюза прибути
в селення і забавляти розбійників. Та підстеріг Глюз
музикантів на орівському гостинці і замахнувся на скрипаль
коли нагаєм з трьома великими свинцевими кулями на кінці
стріли. Музиканти вхопили грабові дрючки і вдарили Глюза
в ноги. Троє проти одного. Глюз втік. Але все ж ножом
вколов Андрієві одне вухо. Безвухого Андрія в Корчині назвали
Глуком. І від нього пішов рід Безушків. При втечі Глюз
взяв ніж, яким потім довгий час користувалася корчинська
жінка, коли різала баранів чи свиней.

У підгородського священика була дочка Мира — красуня
з тустанську округу. Дівчині пішла дев'ятнадцята весна
року. Ненавидів Кміт хлопського священика. Ненавидів
в тустанську церковцю. Відібрав від священика церковні ключі
і дав корчмареві Лейбі, наказавши не відкривати храму вдень,
а тільки призначений не для мольби, а для панцизняних робіт.
Тамно викрав Глюз попівну і ув'язнив у підземних кмітових
підземках. Кміт любив красуню так, як гарну річ, якою до часу
можуть викинути до гадючого кам'яного колодязя.

---

* Очевидно, мова йде про видовбаний в скелі колодязь княжого періоду
висотою 30 м, що прилягає до основи Каменя.

Кміт любив жіночі пестоці, особливо в час п'яного шуму в голові. Удаваною любов'ю і ласкою — зброєю, що так вміло володіла, полонянка ввійшла в довір'я Кміта. Задурманений пестоцями Мири, він став їй довіряти більше, ніж першому в шайці розбійникові — Глюзу. Вона могла вільно ходити по всіх підземних коридорах. Не дозволено було одне: виходити підземними ходами на подвір'я та входити до зброярні, ключі від якої Кміт тримав на шийному золотому ланцюжку. Повелитель Мири щодень засинав в обіймах красуні. Але серце дівчини палало ненавистю до Кміта. Спочатку в ній жила думка про втечу. Але з часом зародилася жадова жорсткої помсти за знівечене життя і збезчещення, за кривди, заподіяні Кмітом отцю-священику, людям околиці.

Мирою вирок винесено. Самій же його й виконувати.

Але як і коли?

Мира попросила Кміта принести в опочивальню повісмо вовни і кросна буцімто для того, щоб випрясти нитки і виткати ліжники. Мира пряла і виплела шнур, змастила його лоевою свічкою і, викравши в хмільного Кміта ключі від зброярні, непомітно протягла шнур з опочивальні до зброярні, до бочок з порохом.

...Жив у підгородді боднар Василь Ключич — останній з підгородського боярського роду Ключичів. Не став він ні шляхтичем, ні магнатом, але жив в достатку, бо виробляв і збував боднарські вироби — відра, цебри, конов'ята, гелетки, кадовби, бочки-дубівки, кибелі, міри на корці і чвертки. У сім'ї виростала Зоряна — така ж красуня, як і Мира. До того ж серед дівчат виділялася вишуканим вбранням — оксамитовою вишневого кольору спідницею, червоними чобітками, єдвабною блузочкою, квітчастою турецькою хустиною.

Покохав боднарівну молодий ковач Юрій Дуб, що мав тільки ж усього багатства, що був вродливим і надто сильним.

А в підгородді на місці замку підгородського старійшини Кміт звів триповерховий палац з в'язницею, що підносився на

Вдень палац бі над річкою Стрий. Вдень палац дрімав, а нічю
весь божевілля, звідти розносилася музика, бо гуляли в ньому
панські шляхтичі. Панська музика драгувала підгородських псів.
Якби вона грала, стільки вили пси. Вдень пани мордували
роботою на панщині, а нічю безсонням.

Мати Юрія запізналася на панщину. Червоний гайдучок
Кміта підніс над її головою нагайку. Розлючений
владством гайдука Данило Дуб — батько Юрія — підняв
палку і викинув його з обійстя через пліт на вулицю. З цього
гайдук був у немочі: не міг навіть підняти рукою ложки до
голови носив перекручену на шиї так, наче дивився поза
себе, не доганяє його хтось.

Кміт жорстоко розправився з Данилом — бунтівником
у бога і короля. Юревого батька замордували у панській
кімнаті підгородського палацу і тіло викинули в бурхливі
потоки річки Стрий. Землі Данила і його невинних у розправі
гайдучком братів Гната, Семена і Дмитра відібрали
і віддали до кмітового фільварку. Не стерпівши
неправди, Гнат і Семен подалися в козаки, а Дмитро —
в монахи. Сироту Юрія віддали в учні до німця — коваля
Григорія, що був спроваджений Кмітом десь аж з Прусс.
У дитячому серці зародилася ненависть до

Кміта.
Глюз пообіцяв Кмітові викрасти і таємно доставити
земелля боднарівну Зоряну. А Кміт запевнив Глюза, що
у винагороду півчвертки золотих монет. За щедрю платню
Глюз виконав те, що обіцяв.

У підземеллі ніколи не було вітру, роси і сонця. Тут панувала
темрява, згущена димом смердючих лоевих свічок, випарами
пивої, хмільного меду і вина з п'яних утроб розбійників. Дві
підгородські красуні впізнали одна одну, обнялися. З їх очей
лилися сльози і великими краплинами зрошували кам'яну
підлогу. Мира наказала Зоряні підпалити свічкою шнурок
і найскоріше втікати з підземелля.

По свіжих слідах Юрій на викраденому в панського економа швидкохідному конику добрався до Тустанських скель. При вході в підземелля лежав п'яний вартовий, хропів, у правій руці тримав дзбанок хмільного меду, а кріс був припертий до скелі. Вартового Юрій викинув у гадючу студню, а Глюза схопив за ноги і вдарив двічі об скелю. Глюз сконав.

Втікаючи в нічній п'їтмі, Зоряна не впізнала Юрія. Віддалилася від скель на віддаль якихось тридцяти жердин, як почалася страшенна гроза. З руїн розносився в навколишні села лункий відгомін сильного грому, а небо над румовищем освічувалося блискавками. Серед місцевого люду пішли чутки, що їхня мольба здійснилася: Перун луснув ясними громами в підземелля і спопелив його.

А в цей час вогонь добрався до порохових бочок. Нечуваний вибух зруйнував підземелля. Загинули розбійники, Кміт, загинула Мира.

А Юрій разом з Миколою і Петром Дорошами, що походили з підгородського боярського роду і батько яких від одержаних за присудом Кміта п'ятдесятьох буків помер, підпалили панський палац і, взявши з собою Зоряну, подалися в опришки.

І страшний вибух, і страшний грім сповістили про безславний кінець розбійницького гнізда, спричинений двома красунями. І нарекли в народі двох дівчат Миру — Мирославою, а Зоряну — Зореславою.

У центрі повісті Теодозія Прокопишина (1918—2001) — реальна постать польського шляхтича Петера Кміта, якому король Сігізмунд I в 1537 р. дарує с. Підгородці.

Краєзнавець використав сільську хроніку Підгородців XVIII ст., яка перейшла йому в спадок від діда Матвія Савуляка (1867—1943) — підгородецького дяка, одного з чільних місцевого Товариства "Просвіти". У хроніці хаотично занотовано окремі події з історії села XVI—XVII ст., легенди і перекази.

На основі цього джерела краєзнавець змалював пильний фон XVI ст. Польський гніт викристалізувався в історії в образі кмітівського кубла розбійників. Сучасні перекази і легенди твердять, що розбійники кобували собі підземелля урицьких скель і що їх кубло знищено двома юнками.

Чи все тут вигадане і неймовірне, чи все реальне і достовірне? Мабуть, реалії переплетено з вигадками, легенди — з достовірними переказами, історію — з фольклором.

Край мандрівників

У 2000 р. на скелях побувало 5.000 осіб. Якщо цю кількість взяти за середню величину, то протягом XX ст. наш край відвідало півмільйона туристів.

Впродовж 1997—2000 рр. серед туристів були представники всіх регіонів України, 25 країн зарубіжжя. Вчені міжнародних конференцій та симпозіумів мали змогу оглянути унікальну фортецю.

Цінні археологічні знахідки на території заповідника, легенди про підземні скарби породжували археологів-мародерів та туристів-вандалів.

...1890 рік. У пошуках за шляхетними металами два бориславські комерсанти Гершек Шерер та Пауль Зінгер разом з селянами урицьких селян почали перекопувати культурний шар території замку. І тільки стараннями визначного історика Іларіона Шараневича імператорська президія Галицьких земель заборонила діяльність псевдоархеологів (1, с. 37).

Ще більш трагічним для урицьких скель було б здійснення спроби бориславської єврейської спілки підірвати скелі динамітом задля пошуків підземних скарбів. І лише втручання влади, зокрема визначного природознавця Володимира

Дідушицького, врятувало чудову пам'ятку природи та історії (24, с. 3; 25, с. 152).

У 356 р. до Різдва Христового грек Герострат, бажаючи увічнити своє ім'я, спалив сьоме чудо світу — храм Артеміди. Ім'я Герострата стало символом ганебної слави.

Чи не уподібнюються деякі туристи до Герострата, видряпуючи на скелях свої імена? Чи не уподібнюються деякі мандрівники до вандалів, видовбуючи зі стіни Данила Галицького камінці для сувенірів?

Тустань у літературі і мистецтві

Наукова література

1. Рожко М. Ф. Тустань — давньоруська наскельна фортеця. — Київ: Наукова думка, 1996.
2. Бандрівський М. Сварожі лики. — Львів, 1992.
3. Вагилевич І. Берди в Уричі: Збірник "Подорож в Українські Карпати". — Львів, 1993.

Художня література

1. Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка: У 50 т. — Київ: Наукова думка, 1970. — Т. 3.
2. Іваничук Р. Шрами на скалі: Роман. — Львів, 1986.
3. Kaczkowski Z. Olbrachtowi rycerze. — Lwów, 1889.

Мистецтво

1. Художній фільм "Захар Беркут" (сценарій Д.Павличка, режисер — П.Осика, 1970—1971 рр.).
2. Живопис заслуженого художника України, народного художника України Зеновія Кецала та художника Ігоря Завозіна.

“Пісня про Тустань”. Слова Зореслави Гладяк, музика
Юди. Вперше пісню виконав заслужений Прикарпатський
Фоль пісні і танцю “Верховина” на святкуванні 800-ліття з
утворення Галицько-Волинської держави в 1999 р.
Львіві.

Ще Данило-князь заповів наказ:
У підніжжі гір стати “на позір”,
Свято берегти ці гірські хребти,
Щоби вороги їх не перейшли.

Приспів:

Ту стань! Ту стань!
Стій, неначе тур.
Ця фортеця — нездоланий мур.
Ту стань! Ту стань!
З ворогом на герць.
Славу ти здобудеш або смерть.

Хоч пройшли роки, пронеслись віки,
А княжий наказ тут лунав не раз:
Берегти нам всім прадідівський дім,
Ратну славу й стяг, хто упав в боях.

Приспів.

Хто на смерть стояв, нам заповідав:
Батьківський поріг — волі оберіг,
Гори і степи дивної краси,
Давні рубежі рідної землі.

Приспів.

Боже, силу дай зберегти наш край
Так, як берегли наші прадіди.

Щоби рабських пут не носив наш люд,
У підніжжі гір станьмо “на позір”.

Приспів.

Ту стань! Ту стань! Бо настав вже час
Давній княжий виповнить наказ:
Стати сміло з ворогом в двобій
За Україну і за нарід свій.

Джерела

1. Рожко М. Тустань — давньоруська наскельна твердиня.— Київ: Наукова думка, 1996.
2. Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К.: Наукова думка, 1976.— Т. 3.
3. Франко І. Вандрівка руської молодіжі // Подорожі в Українські Карпати.— Львів: Каменярь, 1993.
4. Устиянович К. Путь за Бескид: “Святославіе” і традиція о Святославі 1015 р. // Подорожі в Українські Карпати.— Львів: Каменярь, 1993.
5. Сколівщина.— Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1996.
6. Летопись по Лаврентіевскому списку.— Спб., 1872.
7. Повесть временных лет.— Ч. 1.— М.; Л., 1950.
8. Полное собрание русских летописей.— Т. 2: Ипатьевская летопись.— М., 1962.
9. Długossii J. Historiae Polonicae.— Cracoviae, 1876.— Т. 12.
10. Kronika Jana z Czarnkowa // Monumenta Poloniae Historica.— Leopoldis, 1872.— Т. 2.
11. Zbiór dokumentów Małopolskich z lat 1386—1417.— Cz. 6.— Wrocław; Warszawa, 1974.

12. Czotowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej // Teka konserwatorska.— Lwów, 1892.
13. Жерела до історії України-Руси / Під ред. проф. 4.Грушевського.— Львів, 1895.— Т. 1.
14. Крушельницькая Л. Могильник конца бронзового века в Сопоте / Slowenska Archeologia. XXVII-2.— Bratislava, 1979.
15. Бандрівський М. Сварожі Лики.— Львів, 1992.
16. Городецький М. Україна — Греція: хто кого “охрестив” // За Вільну Україну.— 2000.— 26 грудня.
17. Lewicki T. Karpaty w opisach geografów arabskich i perskich IX—XI w. // Acta Archeologica Carpathica.— Warszawa, 1959.— Т.1
18. Akta grodzkie i ziemskie.— Lwów, 1872.— Т. 3.
19. Długosz J. Bitwa Grunwaldzka / Oprac. J.Dąbrowski.— Kraków, 1920.— (Biblioteka Narodowa; № 31; Seria 1).
20. Неділя.— 1912.— 12 липня.
21. Записано в 1969 р. в с. Уричі від Лобика Пилипа Васильовича 1893 р. н.
22. Записано в 1969 р. в с. Уричі від Лобіва Григорія Карповича 1880 р. н.
23. Літопис УПА.— Львів, 1993.— Т. 19.— Кн. 2.
24. Краєзнавство і туристика.— 1996.— Ч. 1—2 (2—3).
25. Іваничук Р. Шрами на скалі.— Львів, 1987.
26. Записано в 1972 р. в с. Підгородці від Пистоляк Марти 1896 р. н.
27. Вагилевич І. Берди — в Уричі // Подорожі в Українсь Карпати.— Львів: Каменяр, 1993.
28. Записано в 1969 р. в с. Уричі від Лобіва Григорія Карпович 1880 р. н., та Михалків Марії Миколаївни, 1896 р.н.
29. Записано в 1970 р. в с. Підгородці від Щур Кароліни Луцівн 1896 р. н.
30. Літопис Руський / За Іпатським списком перекал А.Махновець.— К., 1989.

31. Франко І. Урицькі “князі” при кінці XVIII віку // Житє і слово.— Львів, 1894.— Кн. 1.

32. Записано в 1972 р. в с. Підгородці від Прокопигчина Теодозія Івановича, 1918 р. н. Ідентичний запис зроблено в 1970 р. в с. Підгородці від Щур Кароліни Луцівни, 1896 р. н.

33. Щур Р. Тустанський Посад // Наукові записки / Львівський історичний музей.— Львів, 1996.— Ч. 1.— Вип. 5.

34. Записано в 1988 р. в с. Підгородці від Щура Семена Івановича, 1894 р. н.

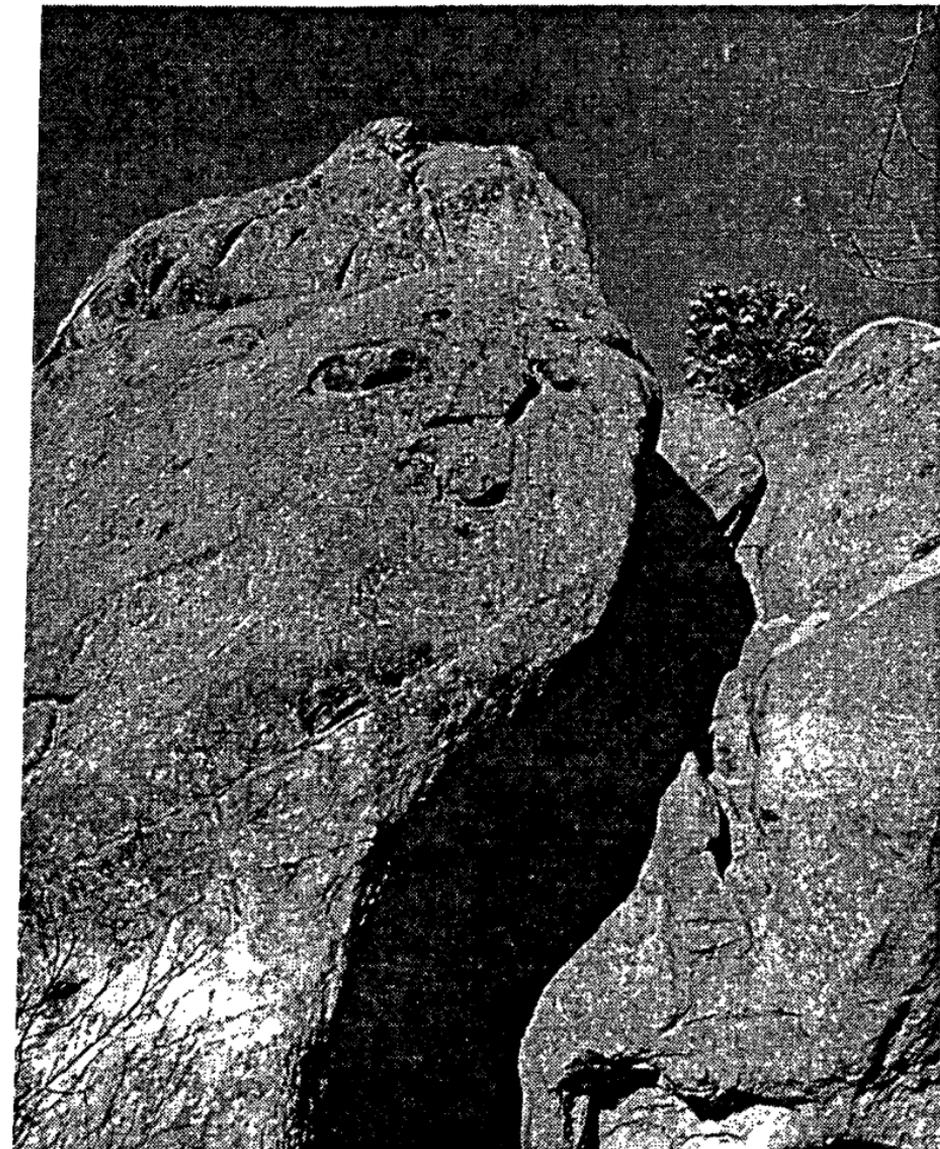
35. Записано в 1971 р. в с. Підгородці від Вачевського Остапа Йосиповича, 1873 р.н.

36. Записано в 1972 р. в с. Підгородці від Прокопишина Теодозія Івановича, 1918 р. н.

37. Записано в 1980 р. в с. Східниці від Марії Михайлівної Франко-Щур, 1900 р. н. Її дідо був братом Івана Франка.

38. Повість Т.І. Прокопишина “Таємниці Тустанського підземелля” написана у м. Трускавці у 1989 р. Рукопис зберігається в музеї історії Тустані. Друкується скорочено.

Петрогліфи.
Фото
М. Бандрівського.

Камінь. Кам'яна стіна зі слідами
підпружної арки, що зведена князем
Данилом Галицьким. Фото 1958 р.

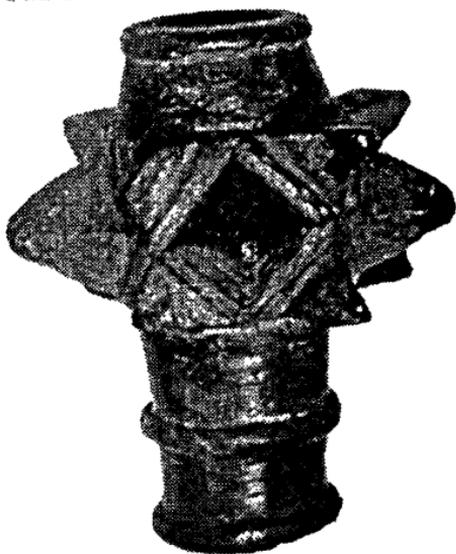

Острий Камінь. Фото М. Рожка.

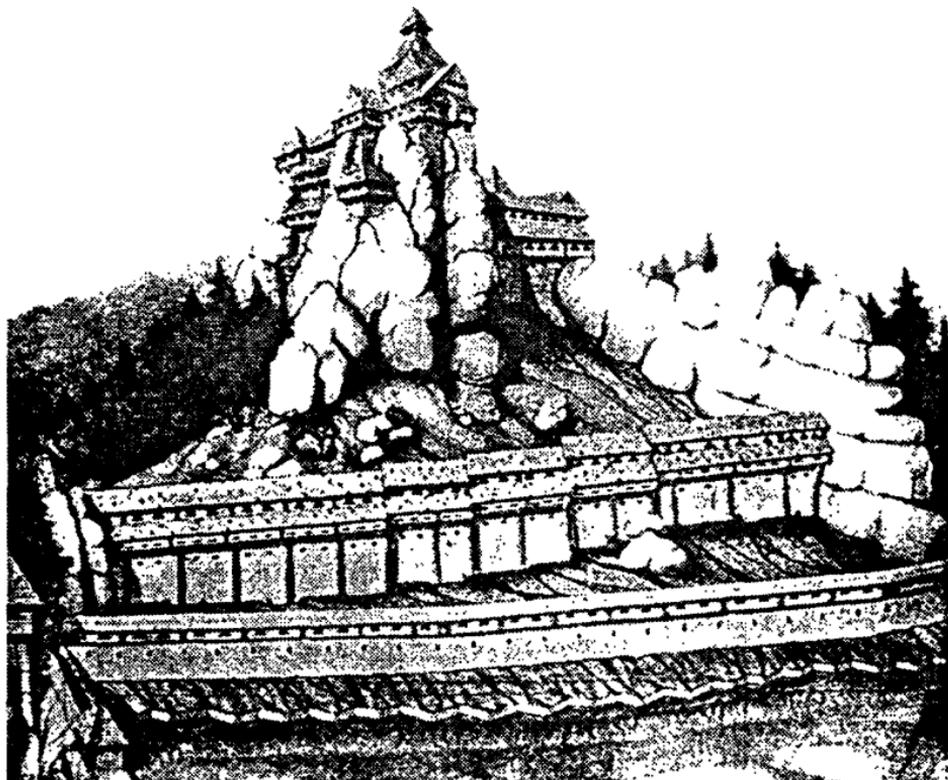

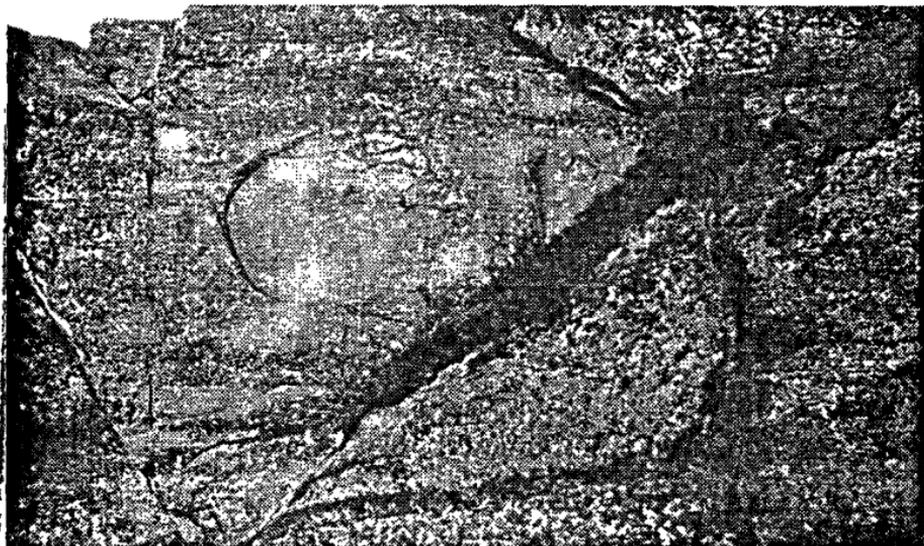
Візитка
Музею історії Тустяні.
Фото К. Карпенчука.

Бронзова булава XIII ст.
Експозиція музею.
Фото Ю. Тимочка.

Тустань XIII ст. Південна сторона.
Графічна реконструкція М.Рожка.
Рисунок. Худ. Р.Яблонський.
Експозиція музею.

Камінь. Ніша — свідок суперництва геральдичних знаків.
Фото Ю. Тимочка.

Камінь. "Вставайте, кайдани порвіте!
Т.Шевченко, М.Шашкевич, І.Франко".
Фото Ю. Тимочка.

Мешканці Урича — учасники зйомки кінофільму "Захар Беркут".
1971 р.

Святкування 800-ліття створення Галицько-Волинської держави.
Урич. 1999 р. Фото В. Сиротяка.

УКРАЇНА

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

ГОЛОВИ СКОЛІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

від 16 серпня 2001 року № 286

м. Сколе

Про нагородження ювілейними
медалями

З нагоди 10-ї річниці Незалежності України та за вагомий внесок у
розбудову суверенної України.

1. Нагородити ювілейною медаллю:

1.3. Державний музей історії Тустані.

Перший заступник голови
райдержадміністрації

М.Гнатишин

Михайло Коханець

СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ

(Національний
природний парк)

ПЛАН-СХЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ"

Умовні позначення:

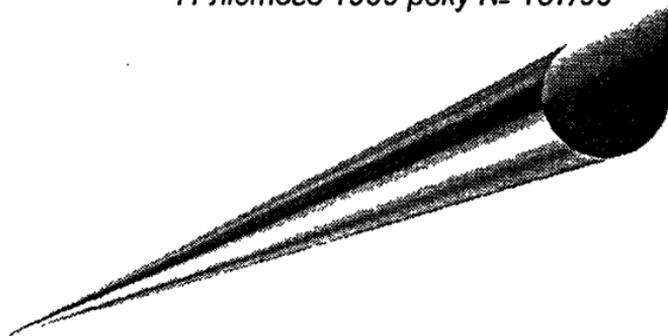
- Межі НПП
- Річки
- Населені пункти
- Автомобільні дороги
- Гірські вершини
- Лісові масиви

Про створення національного природного парку “Сколівські Бескиди”

З метою збереження, відтворення і раціонального використання ландшафтів західної частини Українських Карпат з типовими та унікальними комплексами, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення, постановляю:

1. Створити на території Дрогобицького, Сколівського та Турківського районів Львівської області національний природний парк “Сколівські Бескиди” і підпорядкувати його Державному комітету лісового господарства України.

*З Указу Президента України
11 лютого 1999 року № 157/99*

Національний природний парк “Сколівські Бескиди”

11 лютого 1999 року в Карпатах було створено ще один заповідний об'єкт. За Указом Президента України № 157/99 ним став Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Він сформований з метою збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення.

Територія НПП “Сколівські Бескиди” займає центральну частину оригінального у геоботанічному і ландшафтному відношеннях гірського масиву Східних Бескидів, що тягнеться від чехо-словацько-польського кордону до ріки Мізунки, яка відділяє його від Горганів. На півночі Національний природний парк “Сколівські Бескиди” межує із землями Дрогобицького, на сході та півдні — Сколівського, а на заході — Турківського держлісгоспів. Що стосується адміністративного підпорядкування, парк розташовується в межах Сколівського, Турківського і Дрогобицького районів.

Загальна площа НПП становить 35594 гектари: 24702 га надано у постійне користування, а 10892 га включено до його складу без вилучення у землекористувачів. Згідно з рішенням сесії Львівської обласної ради № 368 від 2 листопада 2000 р., за НПП “Сколівські Бескиди” закріплено 46712 га мисливських угідь, зокрема: 40812 га — лісових, 5479 га — польових та 421 га — водно-болотних.

Територія Сколівських Бескидів здавна використовувалася як сировинна база для отримання деревини, як відпочинковий і оздоровчий центр. Традиційним видом господарської діяльності тут були промисли, пов'язані з лісом. Деревину заготовляли для продажу, виробництва поташу, скла, сірників, виплавки металу, будівництва житла та ін. У лісових насадженнях, розташованих в НПП, проводилася масова заготівля грибів, ягід та лікарської сировини.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. в Карпатах здійснювали інтенсивну лісоексплуатацію, було прокладено вузькоколіїні залізниці, організовано сплав лісу. Мережа вузькоколіїнок перекривала всю територію Сколівських Бескидів та проходила по долинах річок і потоків. Сколівськими лісами володіла земельна спілка “Гредель і Шмідт” (з 1906 р. перейшла у повну власність баронів Гределів). Господарем лісів у Майдані та Кропивнику був барон Лібіх. Деревина в горах у той час інтенсивно вирубували. Так, тільки в 1907 р. замість 170 тис. куб. метрів розрахункової лісосіки тут було вирубано 300 тис. куб. метрів деревини.

На місці зрубаних лісів розводили лісові культури посадкою або посівом. Насіння завозили зазвичай із Судетських та Альпійських гір, Східної Пруссії, Німеччини, Румунії. Основними постачальниками насіння в Австро-Угорщині були чеська фірма “Шумава” та австрійська з Венер-Нойштадта. Тільки незначну частину насіння заготовляли в місцевих лісах. Тому на території НПП серед штучних насаджень трапляється суміш форм та популяцій смереки, які дуже відрізняються за біологічними особливостями та характеризуються низькою стійкістю до місцевих умов місцезростань.

Значні посадки лісу припали на кінець XIX — початок XX ст. Після буреломів, що пройшли в 1882 р., заліснення проводили з допомогою висіву насіння, яке розкидали весною по снігу. Смереку висаджували, як правило, у вигляді чистих лісових культур. У ті часи це була дуже популярна порода, її

цінили навіть вище від бука. Подібна “ялиноманія” мала місце і в 60-х рр. ХХ ст. Так, після лісовпорядкування 1960 року в Майданському лісництві поставили завдання заліснити ділянки із гірськими луками та сінокосами. Було використано посадковий матеріал із Скалатського лісництва Тернопільської області. При цьому висаджували 10—11 тис. шт. сіянців на 1 гектар. Лісокультурна діяльність, спрямована на швидке отримання прибутку від вирощування смереки, стала причиною небажаної зміни лісових порід. Всі смерекові насадження Сколівських Бескидів представлені штучними монокультурами, які вирощені з привізного насіння на місці букових та ялицевих лісів. Сьогодні на території парку насадження смереки займають 8822 гектарів, тобто 40,3% від усїєї вкритої лісом площі.

У регіоні розвивалася гірничодобувна промисловість — камінь добували в кар’єрах, що розташовані в с. Гребенів та м. Сколе. Два таких кар’єри функціонували ще у другій половині ХХ ст. на території, яка знаходиться в межах парку.

Першою і головною спеціалізацією Сколівських Бескидів завжди були відпочинок і оздоровлення. Найдавніша згадка про цілющі властивості джерела в Крушельниці датується 1531 роком. У 1849 р. серед відомих мінеральних джерел (хімічно не досліджених, але популярних серед відвідувачів) були сірчані води Труханова і Недільчиної.

Найдавнішим відпочинковим центром Сколівщини є Корчин. Перше видання, присвячене кліматичним оздоровчим центрам Корчину, Сколе і Гуті Коростівській, побачило світ у 1881 р. Його автор — лікар Мерунович.

Унікальні природні умови Сколівських Бескидів, як і Сколівщини в цілому, зумовлені майже повсюдним поширенням різноманітних типів підземних екологічно чистих вод (столових і лікувальних), що посилюють дію інших природних факторів. На теренах широко відомі води на кшталт “Нафтусі” (сірководневі), залістисті, содові (гідрокарбонатні) та йодо-бромозалістисті, вуглекислі мінеральні води, мінеральні води без

специфічних компонентів та властивостей, столові підземні води. Деякі з виявлених родовищ і джерел мінеральних вод добре відомі і використовуються, але більша їх частина тільки зафіксована й потребує більш детального хімічного, зокрема бальнеологічного, дослідження.

З 20-х рр. ХХ ст. місто Сколе та навколишні села Гребенів, Коростів, Корчин, Урич та ін. перетворюються в центри масового туризму. До початку Другої світової війни тут функціонувала значна кількість приватних санаторіїв, пансіонатів. З 60-х рр. на цих теренах будують відомчі будинки відпочинку, піонерські табори. Нині на території НПП діють 33 бази відпочинку та пансіонати. Починає формуватися мережа приватних будинків, власники яких орієнтуються на екотуризм (агротуризм). Потенційні можливості для розвитку цього виду послуг є в селах Майдан, Урич, Крушельниця, Підгородці, Корчин, Завадка, Росохач та ін.

Природоохоронна діяльність у минулому

На час створення Національного природного парку “Сколівські Бескиди” тут функціонували:

- заказник державного значення “Сколівський”;
- ландшафтний заказник місцевого значення “Майдан”;
- заповідні урочища місцевого значення “Сопіт”, “Росохач”, “Завадківське”, “Журавлине”;
- комплексна пам’ятка природи місцевого значення “Скелі Ямненських пісковиків з руїнами середньовічної фортеці”;
- геологічні пам’ятки природи місцевого значення “Скелі і печера Довбуша”, “Скеля “Турецький камінь”, “Залишки залізного рудника минулих років”;
- гідрологічна пам’ятка природи місцевого значення “Водоспади на р. Кам’янці”.

У парку росте близько 700 видів рослин, серед яких кілька десятків рідкісних, що занесені у Червону книгу Уїраїни. Рано на весні з-під снігу визирають підсніжник білосніжний, трохи пізніше зацвітають фіолетові квіти шафрана Гейфеля, анемона дібровна. У травні цвітуть лучні та лісові види: билицень дворогий, зозулинець салеповий, пальчатокорінник травневий, траунштейнера куляста, цибуля ведмежа, влітку — арніка гірська, астранція велика, левкорхіс білуватий, лілія лісова, лунарія оживаюча, любка дволиста. У темнохвойних лісах ростуть баранець звичайний, плаун колючий. Восени на луках з'являються лілові квіти пізньоцвіту осіннього. Трапляються й рідкісні лікарські рослини: скополія карніолійська, бобівник звичайний, буквиця лікарська, цибуля ведмежа, белладонна звичайна та ін.

У Сколе на території колишнього маєтку барона Гределя ростуть тюльпанне дерево, реліктове гінкго дволопатеве, а також декілька інтродукованих видів дубів.

Рослинний світ парку типовий для району Бескидів, де переважають корінні чисті й мішані букові та ялицеві ліси. Дуже рідко трапляються природні смерекові фітоценози, але значного поширення набули похідні смеречники, які у минулому створювалися на місці знищених корінних деревостанів. На відміну від аборигенної гостролускатої форми шишок смереки в таких угрупованнях переважає туполиста некарпатська смерека. Є тут і культури ялиці, які формувалися у минулому столітті. У парку збереглися фрагменти 150—200-річних букових фітоценозів пралісового типу (Майданське лісництво).

На території парку трапляються рідкісні для Карпат деревні фітоценози. Серед них, зокрема, яличники з переважанням у трав'яному покриві папороті листовика сколопендрового, букові ліси з покривом із лунарії оживаючої та цибулі ведмежої, явірники з покривом із скополії карніолійської, чорновільшаники,

угруповання горобини звичайної, грабово-буково-ялицеві деревостани і похідні чисті грабняки з майже непрохідним ярусом чагарників з агрусу відхиленого і з покривом листовика сколопендрового.

До рідкісних належать деякі болотні угруповання, зокрема, низькогірське глибоке сфагнове торфовище з унікальними для Карпат видами рослин — осокою багнувою, росичкою круглолистою, журавлиною болотною, угрупованням очеретянки звичайної, очерету звичайного, бобівника трилистого.

Природні фітоценози в умовах НПП “Сколівські Бескиди” зазнали суттєвого антропогенного впливу: вирубка корінних деревостанів призвела до формування похідних деревостанів штучного походження (у т.ч. і до появи малостійких монокультур смереки); істотно змінилася вікова структура лісостанів; з’явилися післялісові луки антропогенного походження, які використовуються для заготівлі сіна; частина території зайнята поселеннями та орними землями.

Сучасна рослинність НПП не є рівноцінною за господарським та природоохоронним значенням, тому потребує подальшого вивчення з метою розробки заходів із збереження та відтворення рідкісних фітоценозів, які б відповідали природнокліматичним особливостям території.

Фауна

Не менш цікавим та різноманітним є тваринний світ Національного природного парку “Сколівські Бескиди”. Лише хребетних тут налічується близько 235 видів, у тому числі: ссавців — близько 50 видів, птахів — 150, земноводних — 10, плазунів — 5 і риб — 20. Ще багатшою є фауна безхребетних, найпомітніші й найчисельніші з-поміж яких комахи. З тварин, занесених до Червоної книги України, у Національному парку трапляється біля 30 видів.

НПП “Сколівські Бескиди” включає колишню територію Майданського заказно-мисливського господарства, де водяться бурий ведмідь, видра, борсук, кіт лісовий, козуля, олень благородний, горностай та ін. Сюди ще в 70-х рр. ХХ ст. був завезений зубр, який добре адаптувався в місцевих умовах. Основною причиною обмеження росту чисельності їх популяцій в Бескидах є загибель тварин у зимовий період через раптові і сильні снігопади. Тварини гинуть від голоду і виснаження, оскільки через потужний сніговий покрив не мають змоги вільно пересуватися і здобувати корм. Поблизу м. Сколе на р. Опір виявлено оселище норки європейської — надзвичайно рідкісного й зникаючого виду тварин в Україні.

Серед амфібій трапляються тритон карпатський та альпійський, саламандра плямиста й ін.

На території парку водиться чимало птахів. З рідкісних видів у передгір'ї живуть білий і чорний лелека, орел-карлик, підорлики малий і великий, зміїїд, беркут та ін. На вершинах гір у квітні часто можна почути токування глухаря. У регіоні відомо декілька токовищ, але, на жаль, не всі вони охоплені територією Національного парку. Охорона місць парування і розмноження глухарів — одне з найважливіших завдань парку щодо збереження й відтворення цих птахів у Бескидах.

З-поміж риб досить чисельними є форель струмкова, верховодка, харіус європейський. Зрідка трапляються вирезуб, марена звичайна, пічкур карпатський.

Національний природний парк покликаний охороняти природні комплекси загалом. Це вагомо зменшує небезпеку змін умов існування тварин у результаті господарської діяльності. Завдяки цьому парк може виконувати свою відповідальну місію — зберігати генофонд місцевих видів тварин і рослин.

Культурно-етнографічні особливості території

У межах НПП “Сколівські Бескиди” проживає етнічна група українців — бойки. Вони зберегли унікальні за своєю архітектурою церкви так званого “бойківського стилю”. Чимало будівель є пам'ятками архітектури місцевого або загальнодержавного значення: церква святої Трійці (1842 р.) та дзвіниця (XIX ст.), церква св. Миколая (1824 р.) у Крушельниці; церква св. Параскевії (1876 р.) та дзвіниця (XIX ст.) у Коростові; церква та дзвіниця (1824 р.) у Корчині; церква (1879 р.) у Миті; каплиця Благовіщення Богородиці Пресвятої Діви Марії (1838 р.) у Підгородцях; Михайлівська церква (1882 р.) у Росохачі; церква св. Михайла (XIX ст.) у Сопоті; церква (XIX ст.) в Уричі.

У гірських селах збереглася своєрідна житлова архітектура, самобутні звичаї та діалект.

На території парку розташовані такі археологічні пам'ятки: Вертіж — поселення VII—III ст. до Різдва Христового (с. Крушельниця); Гори — житло епохи неоліту і початку бронзи, Волосаня — археологічна стоянка епохи неоліту (с. Підгородці); Копонь — могильник племені голіградської групи культури фракійського гальштату VII—II ст. до Різдва Христового (с. Сопіт.).

Оперативні цілі Національного природного парку “Сколівські Бескиди”

Екологічна діяльність: охорона рідкісних видів флори та фауни, розробка рекомендацій щодо збереження похідних смерекових насаджень, влаштування розсадника для одержання власного посадкового матеріалу, зокрема декоративних рослин, проведення біотехнічних заходів, спрямованих на покращання умов існування фауни.

Рекреаційна діяльність: влаштування еколого-пізнавальних стежок на території НПП, рекреаційних зон, опрацювання перспективного проекту рекреаційного використання території.

Соціально-екологічна діяльність: розвиток екотуризму в населених пунктах, які входять в межі НПП, застосування екологічно-обґрунтованих методів боротьби із хворобами та потенційними шкідниками деревних і сільськогосподарських рослин на території НПП.

Науково-дослідна діяльність: розробка пропозицій із збереження та відтворення рідкісних і зникаючих видів флори й фауни, покращання структури хвойних насаджень на території парку, вивчення стану стиглих та перестійних насаджень на території НПП, формування мережі моніторингових ділянок для спостереження за станом рослинності.

Еколого-просвітницька діяльність: створення візит-центру та музею національного парку, інформування населення про діяльність НПП, проведення соціологічних досліджень з метою розробки напрямків еколого-просвітницької діяльності та формування екологічного світогляду населення, еколого-просвітницька робота серед шкільної молоді регіону, підготовка і видання бюлетенів, буклетів, інформаційних та дидактичних матеріалів для місцевого населення і відвідувачів НПП.

Джерела

1. Сколівщина/ІН НАН України.— Львів, 1996.— С. 12—15, 70—93.

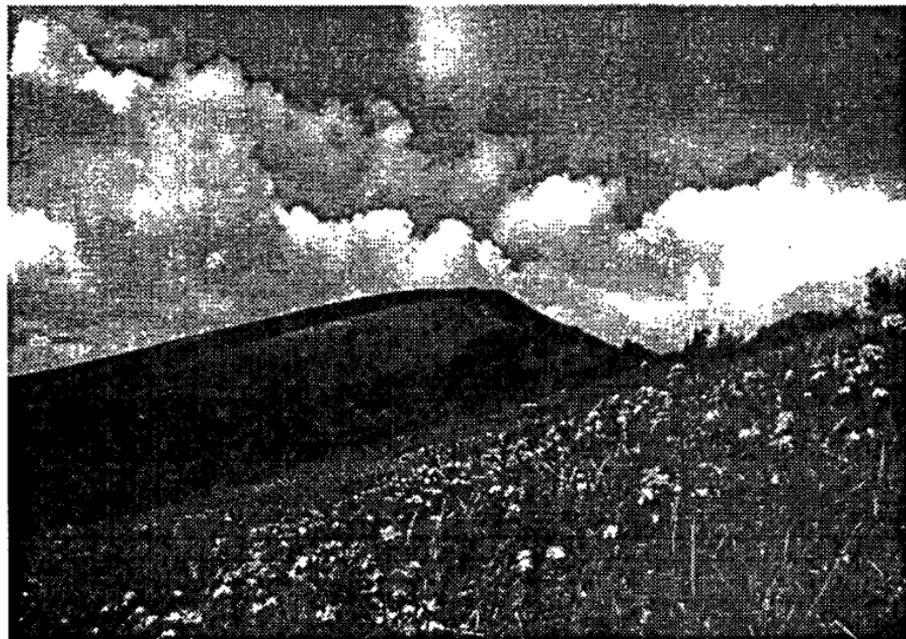
2. Стойко С., Гадач Е., Шимон Т. та ін. Заповідні екосистеми Карпат.— Львів: Світ, 1991.— С. 181—185.

3. Крамарець В. Дейнека Р., Коханець М. та ін. Перспективи діяльності та розвитку національного природного парку “Сколівські Бескиди”.— Дрогобич: Добре серце, 2001.— 32 с.

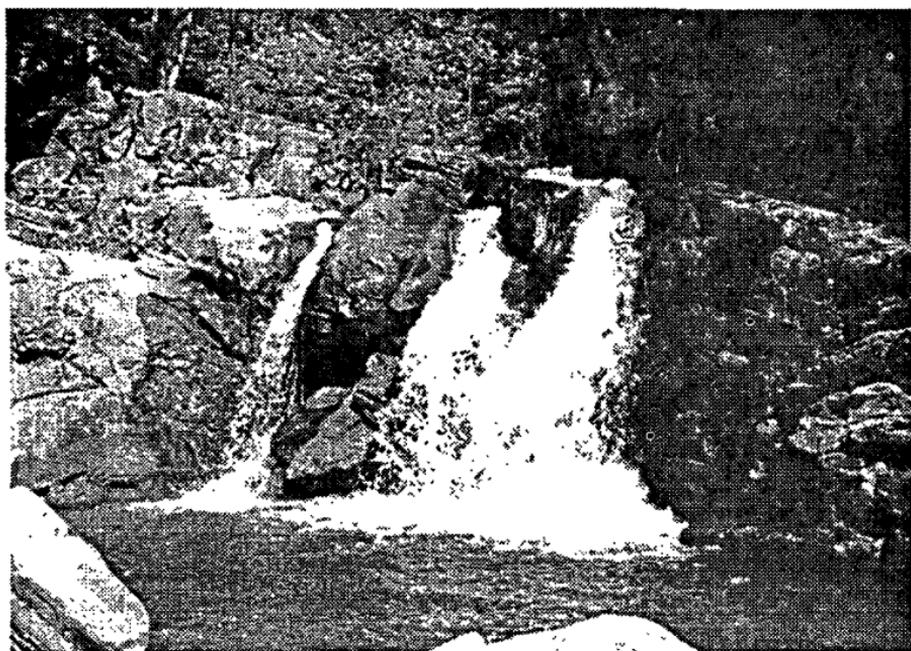

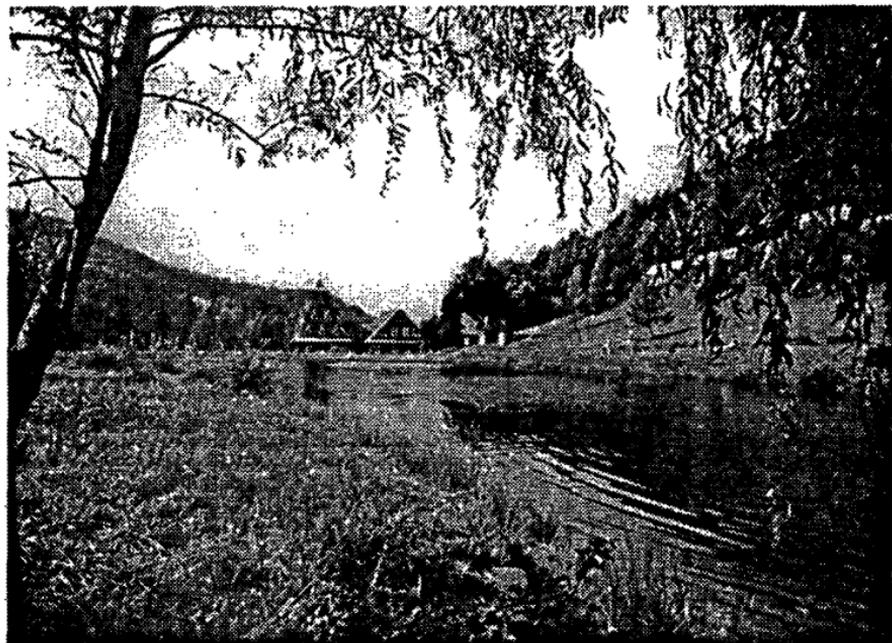
Інформаційний знак біля рекреаційної стежки. Фото В.Становича.

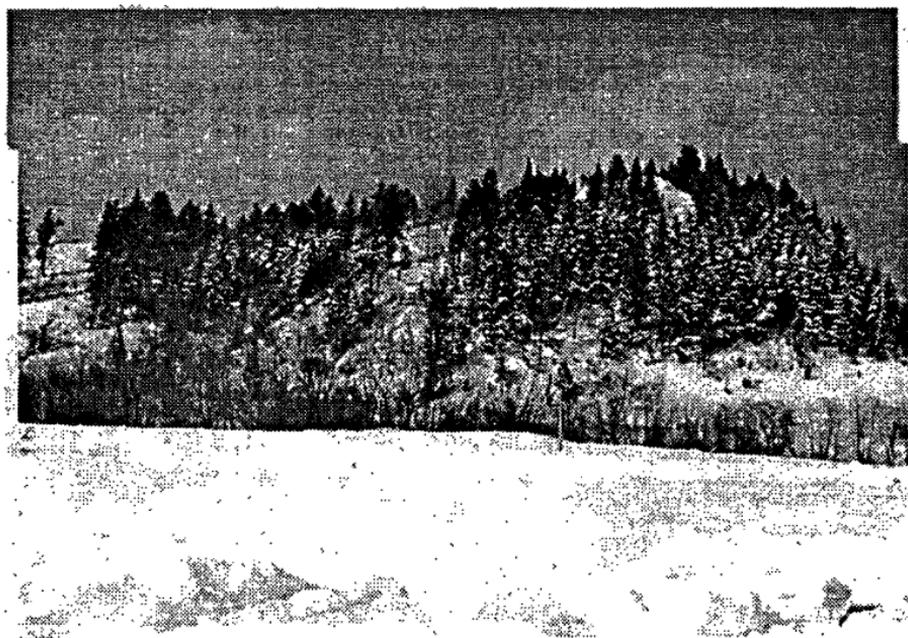
Гора Парашка — найвища у Національному природному парку. Фото В.Становича.

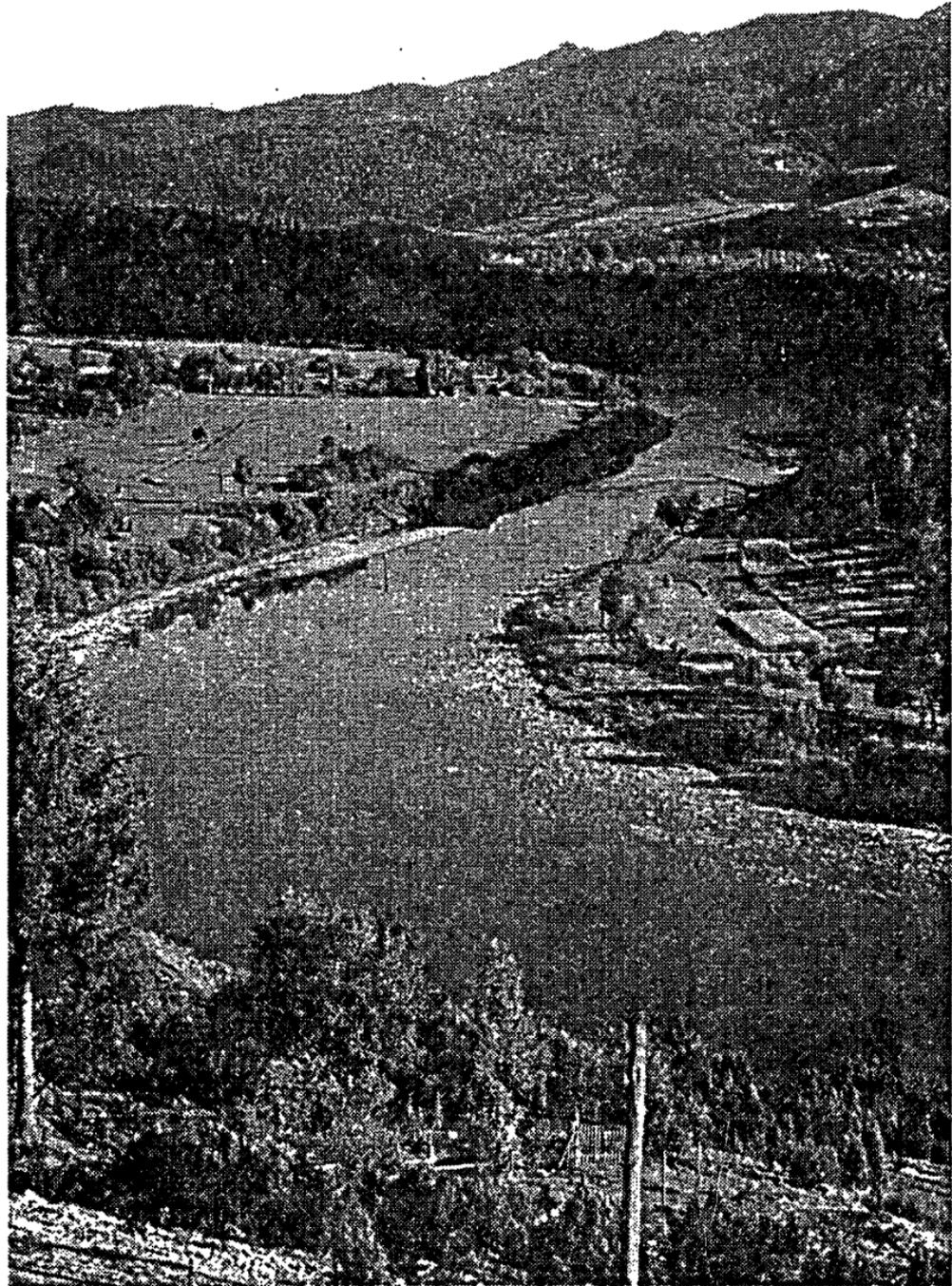
Водоспад на р. Кам'янці. Фото В.Становича.

Рекреаційна зона в Майданському лісництві.
Фото В.Становича.

Зимовий краєвид. Фото В.Становича.

Річка Рибник. Фото В.Становича.

Зміст

Роман Щур
Тустань

(Державний історико-культурний заповідник)

ІСТОРІЯ. ФОЛЬКЛОР

Вступ 7

Урицькі берди 9

Державний історико-культурний заповідник

“Тустань” 10

Стежкою історії 10

Лев на скалі 17

Митниця 18

“Вставайте, кайдани порвіте!

Т.Шевченко, М.Шашкевич, І.Франко” 21

Тустанський фольклор 22

Край мандрівників 41

Тустань у літературі і мистецтві 42

Джерела 44

Михайло Коханець

Сколівські Бескиди (Національний природний парк

Національний природний парк

“Сколівські Бескиди” 58

Природоохоронна діяльність в минулому 61

Флора 62

Фауна 63

Культурно-етнографічні особливості території 65

Оперативні цілі Національного природного парку

“Сколівські Бескиди” 65

Джерела 66

Роман Щур
ТУСТАНЬ

(ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК)
ІСТОРІЯ. ФОЛЬКЛОР

Михайло Коханець
СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ
(НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК)

Комп'ютерний набір і коректура
Тетяни Петрів

Підп. до друку 23.05.02.
Формат 60x84/16.
Гарнітура Academy.

Віддруковано з готових діапозитивів
у друкарні видавництва Отців Василян "Місіонер"
80300, м. Жовква, вул. Василянська, 8
Тираж 500.